

MOLITVA NA ŠIPANU.

!!! Ńoj !!!

— Ludevit Vuličević. —

Tebi draga, uvijek draga, poklađam ove riječi; tebi koja se nijesi nigda posramila mojijem prijateljstvom, mojom ljubavlju i patđiom. Ja ti pouzdano i često otvarah svoje srce, da mu vidiš sve rane. Ti jedina u ovoj pustari shvati mene i nade moje, koje odoše i propadoše s jeseđijem lišćem. Plemenita i dobra Srpkiđo, ti shvati i moju vjeru, koja me k nebu diže i vjenčava s Bogom.

Rajska prikazo, ma da te ovdje s nama više nije, ipak ne ću ti pred bludnijem naraštajem spomenuti imena.

Primi, draga, poklon moje odanosti i ljubavi! Onoliko mi se širi i stere ljubav, koliko svjetlost, koliko život. Primi riječi ljubavi i molitve. Ljubi i moli! I tamo se može ljubiti, jer je Bog ljubav.

* * *

Na otoku Šipanu, i baš na obali prema Lopudu, sjedijahu dvojica na visokoj klisuri; jedan od Ńih bješe pomorski kape-tan, a drugi pjesnik i posjednik na onom otoku.

Pred Ńima je siđe more, iznad Ńih modro nebo; ono i ovo uzrok, zgoda, poticaj da se govori o visokijem predmetima, vazduhu pameti, sladosti srea, jelu duha. Visokijeh nadahnuća prima ćovjek morem i nebom, ako je pristupaćan tomu, ako mu pamet vidi i duša osjeća one neizmjernosti.

Spomiđem se, i dok budem živ spomiđaću se jedne noći u Napulju. Ja se šetah krajem mora gledajući i razgledajući onaj divni zaton, dimom zakićeni Vezuv, Kapri, bludište ćesara

Tiberija, i sve ostale krasote onoga rajskoga kraja. Mjesečina bješe kako dan. Sa mnom se nalažаше čelade, s kojijem se bijah spoznao, nekoliko mjeseci prije, u Kazerti. Upitah ga: Govori li ti štogod ova noć, ovo more, Vezuv koji bluje dim, vatru, kameńe, pepeo, poraz? . . . . On, čuvši to, pogleda me kako bi se mahnica pogledalo, pa, malo trenutaka poslije, odgovori: Ne čujem ništa . . . . . A što bih mogao čuti? . . . . .

Onaj kraj, one zemne i nebeske krasote, onaj noćni sklad, ono sve što se jedino ondjena može vidjeti mene je osvajalo, uzdizalo, a nega ne. Ono što je bilo preda mnom bilo je i pred nim, ali jednako nijesmo ni vidjeli ni osjećali; ja sam daklen u sebi nešto imao što on nije imao. Gdje je lepota? . . . . Je li u predmetu koji gledamo? Je li u očima kojijem gledamo? Je li u pameti koja sastavlja i rastavlja? Je li u srcu koje privlači i odbija?

Očito je da lijepi lepotu shvataju, da dobri dobrotu uviđaju, da skladni čuju sklad. Lepota je ondje, u onoj tačci, gdje se dvije duše sudaraju; ali nema, ne može biti ovoga sudarańa gdje nema duhovnoga srodstva: duše se sestre shvataju. Pjesnik plače i ja s nim, znači da su nam duše sestre. Ko shvata i lubi velikoga velik je, i radi ovoga velikijeh nije toliko malen broj kako se pameću plitkijem čini.

* * *

— Ja sam se već potpuno uvjerio, reče kapetan, da ima Bog. Mislim da je bezboštvo pogreška očiju. Bezbožnik ne vidi dobro u prirodi, i ne videći dobro naravno je da dobro i ne misli. Ima Bog! . . . . . Vasioni je svijet sjajan dokaz i potvrda neke moći i mudrosti. Moj je Bog ona moć, ona mudrost. Ali ne znam koji odnošaj, koji savez treba da bude među mnom i Bogom; ja ne znam ono što imam činiti prema nemu.

— Da li ti o tome, zapita ga pjesnik, još ništa ne reče sree? . . . . . Po moru, koje se igra tvojjem brodom kako malenom slamkom, ti si se uvjerio da ima Bog; k nemu te podiže zvijezda sjevernica, koja ti je voda po valovnoj pustari, a sree ti još ne reče što se ima prostirati među tobom i nim? To mi je za čudo. Vječna tihoća: nebo; vječna bura: more,

duboko te i jako uglaviše da ima Bog, a srce ti još ne reče koji savez treba da postoji među tobom i njim? Jeda li je tvoje srce gluho i nijemo gdje sve govori o Bogu i pjeva mu hvale? . . . .
 Čuj me! Među tobom i Bogom; među mnom i Bogom jedino molitva treba da lebdi. Velu molitva . . . . . Molitva je ganuće, razlijev, vapaj duha koji se preporučuje bolemu, jačemu duhu. Molitva je iskra vjere, trepet ljubavi. Duhovi je primaju, višijem je duhovima predavaju; ovi je brzinom muće, misli, do Boga nose, od Boga nam odgovor donose, i čujemo ga u dnu srca jadna, pokajana.

— Ali ja ne znam moliti, reče kapetan.

Ne znaš moliti?! . . . . zavapi čudeći se pjesnik. Dakle si toliko lud? Ti ne znaš reći *daj mi hleba* kad si gladan, *daj mi vode* kad si žedan? Je li to moguće? . . . . . Kad ti brod tone i gubi se u silovitijem morskijem vrtlozima, ti ne znaš vikati: *ja se topim?* . . . . . Ako je tako, kako mi govoriš, ti još ne vjeruješ srcem, jer je molitva cvijet vjere. Ona je uzdah, lelek, vapaj, kojemu ne trebaju riječi, načini, oblici; pače je krasna i kreposna molitva bez preprave. Ptica ne ide u školu da nauči pjevati, cvijet se ne uči kako će mirisati, a ti, pametan Božiji stvor, hoćeš da učiš kako ćeš mu se moliti? . . . . . Ostavi neka to čine fariseji i druge crne tmuše, koji za zanat govore o Bogu a u srcu ga ne čute! Pusti neka oni uče svoje molitve i u muziku slažu! Uzmi ti svoje boli, nesreće, suprotive, i od njih učini, sastavi krunicu, i baci je pred svojega Oca nebeskoga! Dolazi li gluhoća da ti začepi uši, da ne čuješ više glasove, pjevanje i sklad neba i zemlje; hoće li slepoća da ti koprenom zastere oči, da više ne vidiš dragu svjetlost, ni mile šare mirisava cvijeća; . . . . . ako ti je prijatelj postao neprijateljem a brat nebratom; . . . . . dela, skupi te svoje gorke jade, i od njih sastavi molitvu svojemu Ocu nebeskome; on zna što ti treba prije nego ga moliš.

— Ali se ipak dobro ja spomiñem, reče kapetan, da me je mati, kad bijah dijete, učila moliti, i znam da sve dobre matere uče svoju djecu moliti; treba dakle da se čovjek uči moliti.

— Bilo bi tačnije da si rekao, odgovori pjesnik, da te je mati uporavljala Bogu. Ona ti je kazivala pnt, kao što lastavica,

oblijetajući okolo maloga svojega tića, kaže mu polet odlaska k otađbini. Mati ti je bila dužna reći štogod na uho o Bogu, da mu se ti paka pameću i sreem moliš, ali tijekom ona nije htjela, niti je mogla, uklopiti potrebe i uzdahe tvoje duše u jedan na pamet naučen primjerak molitve. I Hristos je svojijem učenicima kazao da mole i što treba da u Boga prose, nu im nije zapovjedio nikakav način molitve.

Kapetan reče:

— Ja bih htio da mi kogod izloži, protumači sadržaj Hristove molitve: *Oče naš*. Od matere je naučih.

Pjesnik, čuvši to, strese se u sebi; upravi oči put brda, put Žarkovice, otkle se sunce kaže Elafitima i Dubrovniku, od davna ukopanoj slavi; pogleda onamo gdje negda bješe život.... ali se trže i brzo okrete pogled k zapadu, pa započe ovako:

— *Oče naš!* Ovo je jutruća i večeruća molitva; molitva onoga doba kad se otvaraju i zatvoraju oči i cvijeće.

Oče naš! Ovo je molitva koja se čuje u kolijevci i na grobu; kad je govorim vraća mi se vrijeme mojega djetinjstva i prve mi mladosti, ja se onda u svojoj pameti vidim kakav bjeħ i kakav već nijesam. Onda mi sve bijaše lijepo, jer ja onda bijah srećno neumješan, divno lud. Bijahu mi lijepa ona vremena, jer onda nijesam znao za zloću; ona mi onda spavaše nesvjesna u srcu, čekajući jednu samo nepodobnu riječ da se probudi i da mi bude napast, gorka muka, uzrok neizbrojenijeh jada.

Oče naš! Ja ne znađah onda što je ovaj svijet, ovaj veliki, ogromni zaplet himbâ, prijevarâ, porokâ. Kńiga mi dobra stajalaše otvorena pred očima, a ona od zla bijaše pokrivena živijem cvijećem, šarama, opsjenama. Gdje sam sad ja onaj?

Oče naš! Otac je, jer je život; otac je ko daje život. Sved nam bješe otac; on nam bješe otac prije nego bismo ono što jesmo, jer je naš život od vjekuvječanstva u njegovu životu. Moja čet bješe u nemu. U svijem mnogijem i raznijem oblicima, kroz koje prodoh, on mi bješe otac: bješe mi otac kad sam se krio pod dragocjenijem lećima; bješe mi otac kad ja bijah polskijem cvijetom; otac mi je sad u ovome tijelu od bolesti i od smrti. On je sved otac, i samo otac. Drugi ga u

svojoj ludoj oholasti istraživaju i mrve, da bi vidjeli što je, kako je, je li; ja tako ne postupam; ja ga jedino molim, ljubim, i čekam da me primi onamo gdje nema plaća, gdje nema bola.

Oče naš! Taki je; otac je, jer nas lübi. Nęgova je ljubav hrana duhovima. On se ljubavlu lije u svoje sinove i širi po stvorenu, koje u sebi nosi pečat svoje mudrosti i dobrote. Otac je, jer nam tijelo hrani polskijem plodom, koji svjetlošću niće, raste, zre. Otac je: ovo čujem. Objavla mi se tajnijem duhovnijem glasovima i treptajima; slaže me sa svojom volom; pomaga me u napretku moje duše, i oštro bičujući mi tijelo jači u meni duhovnu narav. Otac je; ovo čujem. Mi smo s visokijeh zona života i bistva sišli u ovo tijelo, zato nam jedino od onamo može doći duhovno djelo, i dolazi nam umjereno i mudro. Hristova je riječ oblik, sud, koji sadrži ovo nebesko jelo. *Oče naš!*.... U sebi te čujemo prem da smo tvrdi, prem da smo stijena.

Oče naš! Nije otac samo nekijem, onijem koje države zovu velikijem i crkve slave svetijem. On je otac svjema; svi su u nemu jednaci; on ne gleda ko je ko; od nęgova duha svi duhovi proizlaze i nemu se vraćaju. Svijet razdvaja i cijepa ljudi u velike i u malene, u starije i u mlade. Božije su samo prirodne razlike, i one nijesu razlike života i bića, nego razni oblici i načini jednoga vasionoga, vječnoga života. Časovita je njihova zadaća. Ovako je danas; sjutra će biti drukčije.

Oče naš!.... Nema povlasticâ. Jedna je razlika istinita, to jest prije i poslije; ovo razlikuje stvari i lica. Onaj neumjetni, kojega ti prezireš i prezirući ga vrijedaš mu Oca nebeskoga, biće naučen, i pravo je da bude. Nemoj ispitivati kad i gdje; biće.... Onaj grešnik, kojemu ti sudiš i kojega osuđuješ, u svoje će se vrijeme pokajati i biće svet. Nemoj ispitivati kad i gdje. Biće ovako; pravedno je, prirodno je da bude.

Oče naš!.... Ko si ti da sebe zoveš Božijim namjesnikom? Od kad je sunce reklo krastači: zastupaj me?.... Ti nemaš prava prezirati sjeme što još nije dub, pupak što još nije voće, dijete što još nije čovjek. Ko si ti? Odgovori mi!.... Ako si Bog ili nęgov namjesnik, zašto sjediš sa mnom ovdje na ovoj klisuri? Zašto patiš i umireš poput ljudi i živina? Hi-

trijem se letom zaleti gore na oblake, pa me sudi, ohola budalo, smiješni bože! . . . . Uglavi se da je sve kako mora biti! Uglavi se dobro da će sve biti kako mora biti! Ne ćeš ti, neću ja, ne će najmogućiji od ljudi prečiniti ni liska na zemlji.

Oče naš! . . . . Možda te smrt ometa da vidiš i shvatiš ovu krasnu istinu o kojoj ti govorim . . . . Bilo bi vrijeme da se drukčije misli o smrti, da je ljudi vide onako kako ona jest u sebi. Smrt nije drugo nego jedna večer od toliko večeri našega života. Umrijeti znači svući se, a groblje (gdje ti noću ne bi otišao) nije drugo nego svlačilište. Ondje se baca ruho duše nemoćima razdrto, ili starošću ovetšano. Čega se ti bojiš, sine Božiji, vječni zrače vječnog uma? . . . . Ti se bojiš sjene, obmane! . . . . Ti se bojiš od ništa. Nema smrti, jer presvlačenje nije uništavanje.

Oče naš, koji si na nebesima! . . . . Nijesi na jednome mjestu, ograničen, utamničen, kako ocevi našega tijela. Nijesi na jednoj zvijezdi, ni u dubinama jednog oceana, nego si na nebesima, to jest svuda si, svagda si. Nebesa nemaju mjesta, nemaju vremena. Prosti mi što govorim o tebi znajući da ne znam o tebi govoriti! . . . . Ti si u svjetlosti, koja blaga, dobrotvorna, daždi i ulazi u zenice umirućijeh, i zove nesrećne, koji idu, lutaju daleko od tebe, da se svide.

— Veličanstveno je to što govoriš, reče kapetan.

— Veličanstven je Bog o kojem govorim, odgovori pjesnik. Ako je on Otac naš, kako ga Hristos zove, i kako bi bio, da ga niko i ne zove, naš je savez s ņim molitva, ruža sveta koja pupči na struku vjere i ljubavi. Ah da molimo i u Oca gledamo, tisuću bismo i tisuću zlijeh utjecaja od sebe odalečili! Ah, da molimo, raspukla bi i otpala nečista kora, gadna krasta grijehâ i zločâ u kojoj smo umotani! . . . . Razumiješ li ovo što govorim, o morski sine? Dopiru li moje riječi do tvojega srca?

Oče naš! . . . . Da si mi Otac živo u sebi čujem kako i trava nakon duge suše što ćuti kišu koja je krijepi. Da si mi Otac osjećam kao što orao nakon duga zatvora osjeća zadobivenu slobodu. Od svojijeh grijeha, nesreća i jada evo ovdje pred morem i pred nebom pletem vijenac, i tebi ga prikazujem. Ovo je evijeće ove ledine, ovo je molitva ovoga srca. *Oče naš!*

Moлаше pjesnik, moлаше mрnar. One dvije duše bijahu sestre. Jedna idaše jednijem putem a druga drugijem, ali obje idahu k Bogu. Kapetanovo je tijelo primilo more onamo blizu Kipra, a pjesnika su ukopali onamo na lijevoj obali od konala hodeći put Stona. Ukopaše ga bez popa i bez križa, jer se nije htio ispovidjeti na smrti.

Iz Taranta, oktobra 1903.

МУДРЕ ИЗРЕКЕ.

x.

1. Умна је радња у интелегентност бачено зрно, да га она смрви и од њега направи свакидашњи хљеб, у задовољству испуњене дужности.

Зола.

2. Скупоцено се носи, по кеси, — ал' смерно, не шарено, разметно: — јер често рухо каже човека.

Шекспир.

3. Љубав је као агава, која не цвјета него само један пут, а то само онда, кад јој је суђено да процвјета.

Едуардо Паолети.

4. Просвјеђујте народ.

Последње ријечи Вашингтона.

5. Требало би да се не допушта одраслијем игра с великијем бројкама, како се забрањује дјечи да се забављају жигицама.

Француска изрека.

6. Грађани, ако желите да будете слободни, будите ви сами своје редарство и своја војска. Метнути се у руке стражара, то је поставит их себи за господаре.

Лабуле.

7. Пресуда у казненој струци, то је споменик подигнут усред друштва, који треба да сјаје пред свачијим очима и да савлађује свачије мисли, споменик на коме се овјековјечује једна друштвена истина.

Мур.

8. У земљама гдје цвјетаху умјетности, родише се најљепши људи.

Винкелман.

DIVLJI ČOVJEK.*)

— P. I. Vukić. —

(Kraj)

III.

Prošle bjehu pune tri godine, a ja nijesam vidao Traña.

. . . . . To bješe jedne divne julske noći, u logoru, koji, poslije nekoliko dana, postade krvavo razbojište vrlo značajne bitke između krsta i polumjeseca. Naš batalon bijaše raspoložen na jednom planinskom visoravnu, koji se, u ono vrijeme, nalazaše duboko u teritoriju našega neprijatelja.

Mnogobrojne logorske vatre svjetlucahu na cijelom ovom prostoru, kao da se nadmetahu s onim sjajnim zvjezdicama, koje u taj mah veselo treperahu na vedrom i plavom južnom nebu. Laki modrikasti oblačak, koji se od tih ogñeva blago nad logorom izdizaše, pa poslije, nošen tihom strujom planinskoga povjetarca, spuštavaše nežno okrug ñega, pravlaše tamnosiv prstenasti vijenac, koji ti izgledaše kao poručen okvir ove divne logorske slike.

Ove ogñeve okružavahu mnogobrojne gomilice vojnika, od kojih neki razgovarahu, neki se šalahu i smijahu, neki pušahu, neki zijevahu i sjedeći drijemahu, a mnogi hrkahu i već u velike spavahu.

Kad bi se popeo na skalasti brežuljak, koji se nalazaše u neposrednoj blizini našega logora, i pogledao oko sebe, mogao bi vidjeti i još oko petnaest dvadeset takvih slika, gdje bjehu razmješteni i ostali bataloni naše vojske, gotovi na prvi trubni znak da polete u krvav bojni okršaj i uhvate se u koštac sa svojim starim i okorjelim neprijateljem.

Na jedanput umuče pjesma i smijeh, a pronese se po logoru neki žagor, koji se ončas pretvori u čitavu uzbunu. Svak bješe na nogama i pitaše: šta se dogodilo?

— „Bijela vojska, bijela vojska!“ — začuše se neki glasovi s jedne strane od logora. Sad smo svi znali, ko je ta „bijela vojska“ . . . . To su bile brižne matere, vjerne lube i nežne sestrice, koje su prejurile daljinu od četiri pet dana hoda, da donesu svojim muževima, braći i sinovima, skromni tajin i ostalo,

*) Vidi br. 17, 20 i 21.

što je koja mogla i imala. Mi svi nagrmeno na onu stranu, da vidimo koje su i kome dolaze te dične kćeri naših kršnih gora, da ga srećna pokrijepe, utješe i očeliče za dalju junačku borbu.

Nijesmo dugo čekali, a pred nama se pojavi gomilica od petnaest dvadeset žena, pognutih svačica pod bremenom „laka brašnenika“ — raspitujući i tražeći očima u onoj gunguli one, čija ih je ljubav i pokrenula na ovaj daleki i često puta opasni i pogibni put.... Za čas, pa se sve razidoše i iščezoše u raznim pravcima polu-tamnoga logora, srećne i zadovoljne, što su svoje mile zdravo i veselo našle, i što ih sad, ovako po mraku, stopu u stopu praćahu k njihovim skromnim ložnicama.

Mnogi, razočarani — a među njima i ja — stadoše se, pokućeni, vraćati k svojim kolibama, a mnogi se uputiše k svojim „srećnim“ drugovima, bajagi da raspitaju i čuju što za svoje domaće, a u samoj stvari najviše radi toga, da se dogovore i „porazgovore“ s kakvom punom tikvinom vina ili rakije, bez kojih, zanago, ova „bijela vojska“ ne dolazi nikad u logor.

Tek što se bijah okrenuo da se vratim, čuh da me neko zovnu po imenu. Ja se ozovem i pogledam u pravcu odakle dolazaše taj glas. Iza jednoga žbuna vidjeh, najprije, kako mi se mjernu u mraku neka crna silueta, i odmah se uputi k meni. Kad se približi oslovi me:

— A gdje su naši?

Ja ga na prvi mah ne poznadoh i zapitam ga:

— Ko si ti, i koji naši?

— Pa naši, čočice, ... otac i braća ..... Ja sam Traño.

— O, Traño! Od kud ti?

— Pa ja ..... evo doša' ..... ali ne ću kod naših .... karate me .... pa pitam samo.

— A kako si došao?

— Sve za ovim ženama .... polako, izostajućići po cio puškomet iza njih, i krijućići se da me ne opaze, pa tako i dođoh, a one me i ne videše.

— A stoku kome si ostavio, i znadu li doma da si ti ovamo otišao?

— Ne, ne žnadu; a stoku sam zatvorio u onu kuću na Podine, ali Stanuša zna, pa će našima javiti.

— A da pukla ti je pogibija od Vukote, dok te sjutra vidi, rekoh ja kao u šali, vratiće te odmah s ovim ženama nazad.

— Valâ ne će živog, a videćeš, dok bar ne ubijemo jedan boj!

— A imaš li pušku?

— Ne; nijesu mi je dali, a moja je vrsta sva ima, odgovori on tužno.

— Pa kako ćeš u boj bez puške?

— Tako . . . . ja imam nož, reče, i kucnu se rukama po silaju.

U taj mah stigismo pred moju kolibu, i ja vidjeh pri svjetlosti vatre, koja još tiñaše u mom savardaku, kako mu istrče iza neke široke remičine, kojom bijaše pripasao one trañe oko sebe, jedna ogromna nožina crnih korica, na svu priliku ona ista, koju smo ranije vidali gdje visi o gajtanu u onoj kolibi u „Zabrđu“.

Kad ga izbliže razgledah, ja se jedva uzdržah od smijeha, jer sad i još smješnji izgledaše, ovako „naoružan“ onom dugom i nezgrapnom palošinom. Inače, u drugom se ne bješe ni najmañe izmijenio od kad ga bijah posledni put vidio.

Videći da je mrtav gladan i umoran od puta, ja ga ne htjedoh više zapitkivati, nego mu ponudih što sam imao, da pojede i popije, pa ga ostavim na miru, da se ispava i odmori.

Sjutra dan u jutru počеше da se skupljaju oko ñega, kao neko čudo, a on samo blene i zirka uplašeno oko sebe kao kakva divlja zvijer, kad dopadne ljudima šaka.

Javi neko Vukoti, i evo ti ñega gdje leti kao bjesomučan. Kad ga opazi Traño, sav uzdrhta kao prut nad vodom, živo ustade, zadjede nož za onaj remik, i ispravi se uz rebro moje kolibe, a iz očiju, rekao bi, e mu varnice zasijevaše.

— Bog š' nama i anđeli boži — zavika Vukota, kad se približi k nama, pa se prekrsti, valda od čuda, zatim dodade:

— Od kud ti, ovdje, sukletvo jedna, kako si smio doći i kome si ostavio onu stoku?

— Ko? A drugi kako su ostavili? progovori Traño, dosta odvažno.

— Zar si ti kao drugi, ukletvo nijedna! prodera se Vu-

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

kota, i sunu na néga jednom rukom kao da će ga uhvatiti za rame, a drugom isuka čibuk. — Doma odmah da se vučeš s ovim ženama, jer éu te utući kao vepra!

Traño se trže jedan korak nazad, pa uhvativši se rukom za nož reče osudno:

— Tata! Za ľuba' Božu, nemoj me tícati . . . e ja, zanago, živ doma ne éu!

Mi se odmah umiješasmo i ne dadosmo da se dohvataju rukama.

— Hoćeš, vala, ukline moj, vezan i nezdrelo poći, a vi-dećeš sad — zaprijeti mu Vukota, i pode da moli glavare, da ga silom vrate doma.

Traño ostade kao prikovan na onom istom mjestu gdje od-stupi, kad ga ono hoćase Vukota šćepati, i držaše grčevito i još rukom za onaj crnokorac, od kojega bješe cijelu ped i nehotice istrgao iz nožnice. On sad bijaše više tragičan nego smiješan, i niko ne sumńaše u ono, što se ćaše sad ovdje odigrati, da se ne bjesmo mi, što se tu nadosmo, umiješali . . .

Malo za tim, pa se vrati Vukota s jednim oficirom i dva podoficira, uvjeren potpuno, da će mu se odmah učiniti po volji.

Pošto oficir razbra u čemu je stvar i vidje Trańovo upor-stvo, reče:

— Pa neka ga, neka ostane; mi ga ne možemo silom ćerati.

— Nemoj, gospodine oficiru, kumim te živijem Bogom! A što će ona pusta stoka? Nemu nije ni puška data . . . on će samo da mi nanese ukor i sramotu i ocrni obraz među družinom . . . To je, za Boga, sukletva! Nego . . .

— Ostavi, molim te, Vukota! prekide ga oficir. Što mu nijesmo pušku dali, to je tvoja, a ne naša krivica, jer nijesi ni-kad ni spomenuo o nĕmu, kao da ti to i nije sin. A što se stoke tiće, eto ženâ, pa neka je ćuvaju. U ostalom, o tome je sramota i govoriti . . . . . Gdje se obraza tiće, tu se i životi daju, a ti mi stoku spomińeš!

Onda se obrati jednom podoficiru, pa mu naredi:

— Zapisaćeš ga i na tajin i na poslugu kao i druge, i pazi da ga niko ne dira . . . a što se puške tiće, ako bude za ņu, imaće ju, ne boj se, poslije prvoga boja, jer će ih ostati

dosta pustih, i s naše i s turske strane! — Zatim se okrete i ode.

Vukota pogleda poprijeko na Traña, škripnu zubima, pa se i on vrati od kud bješe i došao, posramljen i lutit što mu ova ñegova namjera ne ispade za rukom.

Traño se spusti i sjede na ono isto mjesto, gdje se i nade, srećniji i zadovoljniji nego je valda ikad u svom životu bio.

Ja ga zadržim kod sebe i iz dalega razgovora s ñim uznam, kako je on već nekoliko puta pokušavao da pobjegne „na voj-sku“, ali bi ga svaki put opazili i vratili nazad, pa poslije i još strože na ñ motrili; a i to mu je mnogo smetalo, te nije nikako znao ni put, kojim da dođe. Dale sam uznao, kako je Đukan naumio bio da uda Stanušu za Andrija „Soldata“, pa da ih zadrži kod sebe, da mu rade i derenče, za po onu koru hleba, dok god su živi, i kako je Andrija s drage voļe bio na to pristao, ali Stanuša nije se dala ni okusiti za to.

— Ne ću, vâlâ — rekla je osudno tetki, kad ju je ova, po zahtjevu muža, na ovo nagovarala — volim sijede plesti, nego se nazvati ženom onoga „laćmanina“, koji i ne mišli više, nego mu i pokojna baba, puške na Turćina paliti. Andrija je, veli, poslije ovoga izašao iz Đukana, i sad kod drugoga služi. Inaće, da nije on izašao, izašla bi zanago Stanuša. On zna i za što, ali mu je sramota da mi kaže.

— Ali, ona će se zanago udati.... Ona bi se i do sad udala, da su joj oni dali, završi on živim saućešćem i oćiglednom brigom o ñenoj sudbini.

On mi je i dale mnogo prićao, ali ñegov razgovor najviše se vrzao o Stanuši, a spomiñao je često i imena po nekih koza i ovaca, koja, razumije se, ja nijesam upamtio, niti me to moglo interesovati. Međutim, nijesam mu se ni smijao za to, jer sam znao da su to, bez sumñe, ñegove ljubimice, o kojima je on govorio s onoliko isto ljubavi i osjećaña, s koliko mi obićeño govorimo o svojim dobrim i iskrenim drugovima i prijateljima.

No, on primijeti, da ja ne marim baš mnogo, da mi on vas dan pripovijeda o tim svojim „Bjelookama“ i „Crnookama“, pa najposlije prestade, i nije mi više tim ni dosađivao. Sad je samo raspitivao o Turćima i ozbilño je strahovao, da se nekako i bez boja ne prođe....

Ali, ovaj njegov strah nije se opravdao, jer se Turci ja-
više, može biti mnogo prije, nego se on i mogao tome nadati.

IV.

Od ranoga jutra mi se nalažasmo svi u šančevima. Bojno
pole predstavlaše, od prilike, oblik koške potkovice ili, bolje
reći, nepravilnog amfiteatra. Dva ogromna planinska podnožja
rastavljahu se jednom dugačkom ali uskom kotlinom, preko
koje vodaše, daleko iz unutrašnjosti neprijateljskoga zemljišta,
carski drum, i od jedanput naglo se peñaše uz visok klanac,
koji u isto vrijeme bijaše i vodomeđa između sjeverne i južne
česti toga kraja. Naš se batalon nalažashe na samom putu,
navrh toga klanca, a ostala vojska bijaše tako raspoređena uz-
duž oba podnožja tih dviju planina, da krajnji bataloni ili, bolje
reći, naša avangarda bijaše udaljena od nas na oba krila za po
jedan dobar puškometa hoda.

Divan bijaše pogled s ovoga klanca!

Cio prostor ovoga koritastoga međugorja bijaše ispućen
prozračnim slojem siño-modrikaste magle, te ti izgledaše kao
da stojiš na obali kakve divne morske luke i gledaš, u nepre-
glednoj daljini, prostranu pučinu vodene površine. — Sunce tek
što se pomałashe sramežljivo s istočnoga nebosklona, i njegovi
prvi zraci padahu u brilijantnim iskricama na visoke planinske
visove, koji gorijahu sjajnim jutarńim rumenilom, kao mladahni
obrazi stidljive djevojke, kad ih se dotakne vatreni polubac
gizdava junaka.

S pojavom sunčanih luča malo po malo poče se magla
dizati i postupno iščezavati u plavim nebeskim visinama, a iza
ńe, kao iza kakve ġinovske zavjese, ukazaše se prve pruge
neprijateljske vojske, koje se u dugačkim redovima lijepo k nama
kretahu. Iza ovih dolažahu druge, treće, četvrte i t. d., dok se
najposlije ne ukaza na našem vidiku cijela armija, koja se ta-
lasaše kao kakvo neprekidno more i sve se bliže i bliže k nama
primicaše, dok se najzad ne zaustavi na jedan puškometa ispred
naših prvih redova, i tu se poče prikuplati u velik đkđ, koji ti
izgledaše kao kakav ogromni kotur grđne zmijurine, koja se
prethodno savijaše u kolač, da se poslije s većom mahnitošću i
silom praćne i baci na svoju žrtvu.

Tako i bi.

Poslije ovoga vidjesmo, gdje se odvojiše od ovog okola po nekoliko tabora i podoše pravcem k našim krajnim pozicijama uz oba planinska podnožja. Oni idahu u gustim kolumnama, sve daļe i daļe, a naši ih čekahu mirno i napuštavahu koliko je moguće bliže. Nama sad izgledaše da su tako blizu, da bi se mogli jedni na druge kamenom baciti... Ali naši ih i daļe napuštavahu. Nas obuze neopisano nestrpleñe, i gledasmo netrenice kad će naši *opaliti*.... Eto, sad bjehu tako blizu, da nam se činaše, e se već mogu vrhovima od noževa dohvatiti... a naši ni još ne počiuu. Na jedanput vidjesmo, gdje se nad našim šančevima digoše gusti plamenovi suro-bjelikastog oblaka, a zatim tresnu plotun... za ovim drugi... treći, pa onda zagrmje i zatutñe, da se čujaše samo neprekidan grohot i lomñava, kao da se gore prolamahu. Neprijatelj padaše kao zrelo klasje pod oštricom vitoga čelika, — ali ne ustupaše! Preko mrtvih tjelesa, potkrijepljen novim silama, on se mahnito u naprijed bacaše, ali i naši ga junački dočekivahu i kao snopļe slagahu po bojnoj poļani.

Ovo bješe na našem lijevom krilu, a u isto vrijeme i na desnom odigravaše se ovakav isti krvavi prizor!

Onaj grdni kòtùr sve se više i više odmotavaše i sve žešćom silom napadaše na naša oba ubojna krila, koja se lavovski borahu, ne uzmičući pred petorostrukom neprijateljskom silom.

Mi gledasmo s napregnutim uzbudeñem i čekasmo, kad će i na nas doći red.... Podne bijaše u veliko prevalilo, a bojni se okršaj jednako produžavaše, a na nas još nikako ne dolažaše red! Ali svi osjećasmo ñegovu blizinu. Vazduhom se nošaše zadah krvi i baruta, koji čudnovato golicaše živce i slućaše neminovnu buru... Na svačijem lieu ogledaše se briga i ozbilnost momenta, pred kojim se nalazi. Svak se bješe zadubao u samoga sebe, u svoje misli i osjećaje.... Možda se misleno opraštaše od svojih milih i dragih... od sunca i bijela svijeta.... Vidi smrtnu uru pred očima. A kome nije žao umrijeti? — Laže, ko kaže, da se ne boji smrti! Život je svakome mio; za život se *sve* daje, samo obraz ne! Obraz je mliji od svega; za obraz se i sto života daje! S ovim je svako

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

na čisto.... Pa ipak, i ako između života i obraza ne može izbora biti, mio je život, pa s toga bi i svaki htio, da ga što skuplje proda! Od tuda i ova briga i duševni nemir, koji se ogleda na svačijem licu.

Ko se rodio, mora i umrijeti, a blago tome ko junački umre! Ali zao udes može i drukčije dokonati. Čovjek može i nezasluženo obraz izgubiti: obazreš se slučajno, okreneš se na rañena druga, ili se sapneš i spotakneš o kakav grmen ili trn, a glupi kuršum doleti, pa, mjesto u čelo ili u prsa junačka, pogodi te baš u leđa ili na drugo kakvo ružno mjesto.... i eto ti na božju pravdu žig „bjeguna“ i strašlivice, koji ti niko i nikad više ne skide!

Ovako mnogi brižahu, a mnogi, možda, i drukčije.... Samo na život bez svijetla obraza niko ne pomišlaš. Ovakav život nikome ne treba... Smrt je lepša!

S toga sad svako i goraše želom, da što prije obidi sebe i okuša sreću junačku!

Braća, drugovi, prijatelji, — jednom riječi, mio miloga, svoj svoga instinktivno tražашe i nijemo jedan uz drugoga stajaše, kako bi se u osudnom času jedan drugom u nevoji našli.

Tu bijaše i Vukota sa sinovima, samo Traño ne bijaše kod njih. Pa i ako me ovo ni najmañe ne iznenadi, dođe mi nekako žao, i ja se zainteresujem da ga vidim... Poslije kratka traženja, nadem ga na nekoliko koraka izvan šanca, gdje se bijaše sklonio iza jednoga kamena, pa izvukao onaj crnokorac i vuče po ñemu oñilom i *bridi ga* s obje strane, koliko mu god sila daje. Poslije zastane, zavrne rukav od guñine i obidi ga na ono malo dlaka što ima na mišci: može li *brivati*? — Ovo je nekoliko puta ponavljao i tek valda, pošto mu je „probrivao“, ustade zadovoljan na noge, mahnu ñim po vazduhu nekoliko puta, kao da se vježbaše u mačevañu i sjeći, pa ga onda s ñekom pobožnošću utište u kožnicu, zadjede za pojas i uputi se k šancu, ne skidajući nikako ruku s ñegovih korica. Ja se takođe vratim na svoje mjesto i ne javivši mu se, pošto vidjeh da me on ne bješe ni opazio.

Boj se jednako produžavaše i dobijaše sve veće i veće srazmjere, a mi stajasmoo kao zapeta puška i čekasmoo žudno od časa na čas ono sudbonosno „naprijed“, pa da se za tren

oka nademo s neprijateljem prsa u prsa posred krvavoga razboja, a niko i ne pomišlase na to, da često puta žela i razum stoje među sobom u velikoj suprotnosti...

Ali u ovako razdražljivom staću ko je mogao i razmišlati o tome?

Bilo kako mu drago, mi čusmo po sred one nijeme i svečane tišine gromoglasni uzvik: „Naprijed, ko je momak!“ i mi kao odapeta strijela poletimo svi mahom na neprijatelja. Među prvima bješe i Traño, s golim nožem u ruci, i ne obzirući se ni na koga i ne zaustavljajući se nigdje, dok se ne sukobi s prvim redovima neprijateljskih četa . . . . . Bješe li nastupio zgodan momenat za napad? Ko izusti ono mnogoznačajno „naprijed“? Bi li ko od glavara primio za ovo moralnu odgovornost na sebe? To se pisca ove pripovijetke ne tiče, i ako bi se o ovome moglo i više što reći.

V.

... Tamna noć bijaše već odavno razdvojila krvavi boj. Na bojištu vladaše duboka tišina, koju, može biti, narušavaše po neki teški jauk umirućega rañenika, ili grozovito graktañeernih gavranova, koji se u taj mah zloslutno vijahu nad lutim razbojem, birajući mjesto i žrtvu, gdje će pasti i svoj krvavi pir otpočeti, a međutim naša vojska još se prikuplase i pridolažase, od raznih strana i pravaca, na ovo novo logorište... Mnogobrojne vatre, koje ili se pirahu ili tek što se bijahu propirile, svjetlucahu mutno i sumorno kroz mračnu bezmjesječnu noć, kao da se ustručavahu da osvijetle ovu tužnu sliku, koju u ovaj mah predstavlase ovo grozno i jezovito prenoćište. Zabrinute ljudske prilike promicahu i idahu na sve strane, tražeći i raspitujući svaki po za nekoga svoga. Neobičan žagor i vreva ljudskih glasova ispuñavaše cio vazduh. Oko svake vatre mogao si vidjeti gdje steñe i kupa se u svojoj rodenoj krvi po neki luto rañeni vojnik, a s blijedih i zasahljeh usana jedva se čuñase gdje šapće muklim i iznemoglim glasom: „vode... za Boga, vode!“ — Dale vidiš, gdje neki prave i spremaju nosila, neki cijepaju ruble, režu dolame i kidaju pasove, da privežu

lute rane i pritegnu izlomljene kosti svojoj braći i milim drugovima... Druge vidiš, gdje vrhovima od jatagana ili zaoštrenim košem buše tvrdu zemlju i dube hladne grobove, u kojima po nekolikoina *u jedno* zakopavahu. Čuješ u daljini mračne i sjenovite noći dozive i odzive zalutalih vojnika, i iz rijetka sretiš, gdje se i još po neki zaostavši ratnik vraća s bojnoga polja, noseći na svojim snažnim plećima svoga mrtvog ili rađenog druga. Vidiš... Ah! užas na sve strane, od kojega te strava hvata i ježna poduzima!

Idući po logoru i sâm tražeći mnoge, koje nijesam više nikad našao... nađem na jedan ogañ, koji okružavahu nekoliko vojnika, među kojima poznadoh Vukotine sinove: Petra i Jovana. Sjetih se Traña i namislim upitati za ñega. Kad im se približim, vidim Vukotu, gdje leži pokraj vatre i steñe obliven sav u krvi.

Ja mu se javim: „Srećna ti rana, Vukota!“ i raspitam se, je li opasno rañen. On, i ne gledajući na mene, zavrvtje glavom, zatim mahnu rukom, kao da se od muha brani, što značaje: svršeno je... Poslije toga, kao da se ñećega prisjeti, pogleda me tužno i izusti:

— A, ti si! A žnaš li, Boga ti, štogod za Draga?

Na prvi mah ja se ne dosjetih za koga me pita, pa ga pogledam začuđeno i ne znajući šta da mu odgovorim.

— Za Draga, čoe... našeg Draga... on je sve kod tebe bio — dodade on, kao s nekom dosadom, i gledaše me pravo u oči.

Ja se dosjetih za koga me pita, pa iznenaden takvim obrtom u ñegovim osjećajima, ja ga i nehotice pripitam:

— A! za Traña pitaš, je li?

— Da, čoe, za Tra... za našeg Draga!

— Od juriša nijesam ga vidio, pa baš s toga i svratih ovdje, da štogod uznam od vas za ñega — rekoh ja, i ne očekivajući nikakav odgovor na to pitañe.

— Jesam ja zalud, pred sami mrak, ali ne ću nikad više, reće Vukota, a dvije krupne suze, kao dva crna grada, skotrlaše mu se niz mršave i zagorjele obraze. Zatim uzdahnu teško i dodade:

— Ah, Drago, Drago! mnogo li sam ti zgriješio!

Ovo me i još više začudi, ali ja ne rekoh ništa, nego čekah s nestrpleñem, da ako iz ñegova dalega razgovora dokućim uzrok ovoj zagonetnoj promjeni, koja ovako naglo bijaše nastupila u ñegovoj duši . . . .

On kao da proćita u mojim oćima to što ja želah ćuti, pa pokuša najprije da se malo podigne, ali pošto vidje da ne može, škripnu zubima kao da pregrize ono teško jaoh, koje mu se u taj mah od velikoga bola otimaše iz ñegovih razlomljenih grudi, zatim se uhvati objema rukama za ranu, koja mu zjaše, baš ispod one dvije medale, te mu višahu o lijevoj napravi guñine, pa poče isprekidanim glasom:

— Ne ću da vi se falim, ali zlråd, nijesam se ni danas krio, kao ni do danas što nijesam nikad . . . . Kad ono jurišimo, kao što žnate, srete nas ona zdřća, u kojoj se pogubismo i potonusmo kao u more, da si jedva mogao videti po dva tri vojnika oko sebe, a medutijem sipaše olovo kao grad najvrlije kad zaplušti. Ja posokolim ovu decu, a š nama bješe i Đukan sa sinom, pa oprućim pređ ñima kroz neko grmeñe, dako što prije izađemo na ćistinu i vidimo gdje smo i što se oko nas radi. U to nabasam na neku prokletu tvrdu, i komad se dvoumih s koje strane da udarim. Najposlije riješim se i podem od dõne strane i taman se okrenem, da pozovem i ñih da podu za mnom, a oni već okrenuli ozgo, i začavahu iza one grede, te se bijaše kao kakvo zlõćudo ispred nas isprijećila. Teško mi bi, što se razdvojismo, ali neka ih, promislím u sebe, sastaćemo se tamo, ćim sumićemo ovu „bobiju“. — Ali ćesa! Tvrda se bješe toliko oteгла, da kad smo ju suminuli, bilo je, može biti, medu nama najmañe põ puškometa rastajaña, a to se vidaše i od tuda, jer bijah komad podbacio onu tresku i pokol, što se ćujaše ali ne vidaše, iza jedne kõse, iznad mene. Videh da sam pogriješio, što sam ovuda udario, ali bi što bi, i ja sad, kao muva bez glave, potřim jednim šumarkom, držeći se sve gorñe strane i grabeći, ukamena moja, da se što prije stućim i pridruživim k našima. Na jedauput, kao da iz zemlje ponikoše, videh ispred sebe petnajest dvadeset koraka, gdje se zacrveniše fesovi! Okrenem se na lijevo — to isto . . . Za ćas se smetoh, a Boga mi, ne krijem vi ništa, i prepadoh . . . Sam, sameit, a

Turci sa svake strane . . . Dajte mi, deco, onu tikvu! — Pa, pošto pokvasi usta i malo odahnu, nastavi dalje:

— Ovi, što bjehu preda mnom, idahu na više, i ja se ne bojah da ću se šćima bātiti, a ovijema sa dōne strane put bijaše baš na mene, i ja povratih nekoliko koraka nazad i zastanem za jednim grmenom, dok me ne suminu. Pravo da vi kažem ne smijah bježati, jer me ćahu opaziti, pa im ne ćah ni krila da imah umaći . . . Počekam tu, može biti malo, ali mene se učine veoma dugo, i kad me suminu onaj buľuk i već zadoše iza jednog brežulka, evo ti dva, koji bijahu malo izostali i idu zadihani za svojim drugovima. Vala, promišlim u sebe, sramota mi je da ih ovako propuštim, pa nanišanim jednoga . . . i, kad se razmaće dim, videh gdje se otegnu koliko je dug i širok nasred onog šumarka, a onaj drugi pogleda oko sebe i, prije nego ga mogoh uhvatit na sjeđnav, pobježe i izgubi mi se u ono grmeće. Ja kćnem nož i potreim da premlatim onoga, te bjeh ubio . . . ali, kad mu se približim na nekoliko koraka, učine mi se kao da me neko udari kamenom iz najbolje posred prsiah, ali me to ne smete ništa, i ja pretrćim i ono nekoliko koraka, i tek kad stignem do onoga Turćina, uzeše mi se noge, i ja padnem na ņega, kao da me neko s tavana bacil! Sad videh lijepo da sam poginuo. Od jedanput, onaj Turćin, kojega sam ja držao da je mrtav, uhvati me objema rukama za grlo i steže, junaćki sine, kao u mendele. Nož mi bješe zalud u ruke, ali mi ništa ne pomagaaše, jer nemah ni maha ni skoposti da ga udarim ili šćnim probodem. U tome gušaanu ote mi se pogled na onu stranu, od kud malo ćas došao bješe onaj buľuk, i videh drugi, de se pomalaše i ide pravo na nas. Možete mišľeti, kako mi bješe u taj mah . . . Evo će, rekoh, i bez zamjene, da me živoga posiľeku! — Ne krit vi ništa, poćnem da klikujem iz svega glasa, — i ako se nijesam nadao nićijoj pomoći. U taj mah videh i od gornće strane, de se povraća, ja mnim, onaj isti Turćin, te pobježe kad 'no pucah na ovoga, i trći u sav mah na nas s golim bajunetom u rukama. Među tijem, snaga me sve više i više izdavaše, i ne mogah ništa, samo bijah nekako uhvatio zubima za nos onoga smrtnika, pa ga držim i ćekam svakoga trenutka kad će mi odlećeti glava sa ramenâ! . . . Na jedanput

čujem iza mene — ali se ne mogoh okrenuti da vidim — neki šum i komešaće... Ja zažmurim, i već, čini mi se, kao da osjećam brid noža da mi se dotiče mog vrata. Napregnem svu snagu, da se otmem onom smrtniku i da se kami podignem... Ali gdje je snaga? Ne mogah se ni kopornuti. Osjetih, kako mi i nož od slabosti ispade iz ruku. S Bogom promislilih u sebe, ovako se gine, à!!

Bože, čega li se u taj mah ne sjetih, i šta li mi na um sve ne pade?! Cio život, cijela moja prošlost, učine mi se e videh, kao u ogledalu, gdje blesnu pred mojim očima....

Ne žnam ništa, što i kako bi, ali osjetih kako se otpustiše ruke onog Turčina od moje guše i ja sad mogah slobodno dahnuti. Za tijem opazih, kako me neko uhvati preko pojasa, pa me diže křkačke na rame i pobježe sa mnom onim šumarkom, ali ne mogah se razabrati, ni ko je, ni što sa mnom hoće. U trenutku kad me diže, videh kako se onom Turčinu, što ga bijah ja ranio, držaše vrat kao o prtenom koncu, a drugom jednom, baš do űega, bješe se raspukla glava, kao prezreli šipak. Oni Turci, koji dolazahu ozdo, bjehu nam se već toliko prisukali, da mišlah i krila da imamo, ne bi im mogli umaći. Sjetih se sad, da me nosi neki od naših, počnem ga kumiti da me baci, pa da se sâm, ako može, spasava, jer ovako će nas obojicu žive posjeći. Ali on ne zbori ništa, nego me spučio kao kurjak jagűe, pa šiša uz onu uzgoricu, kao da nemaše u mene ni petnajest litara. Pošto komad odmakosmo i već zančasmo iza jednog presna¹⁾), počinu sa mnom na jedan kamen i reče: „Čekaj, tata, da te na pleća uzmem“.

Sad tek videh da to ne bješe niko drugi do moj Drago! .... onaj Drago, koga sam vječito mrzio, prezirao, tukao i dozvoljavao da to š űim i drugi čine; koji nikad u životu nije od mene čuo ni jedne lijepe, blage i bolećive riječi; onaj Drago, kojega sam svakojako nazivao, samo űegovim imenom nikad ne, jer sam se stidio od űega. . . Hm, od űega, čije junaštvo i cijelom selu može na diku služiti! Ah, Drago, Drago! Dockan li te poznadoh!

Ovdje mu opet potekoše suze, a glas mu bješe toliko iznemogao, da ne govoraše nego već gotovo šaptaše.

¹⁾ brežuljak.

— Vo-de, prošapta, da se jedva čujaše, pa pošto i opet malo pokvasi usta, zaklopi oči i začuta teško dišući.

Ja čekah da ako nastavi, kako bih uznao, šta je daļe sa Trañoom bilo, ali uzalud; on jednako ćutaše i, ćini mi se, ne mišļaše, ili možda ne mogaše daļe produžavati.

Ja se onda okrenem űegovim sinovima, i oni mi rekoše:

— Iznio ga je do vrh strane, gdje nađe nas sa još nekoliko vojnika, pa pošto nam ga predade i reće, da ga nosimo ovamo, on se opet vrati u boj, gdje je űanago i poginuo, dok ga do sad evo nema.

U to ćusmo gdje neko zove i raspituje za Vukotu Stanojeva, zatim, ne bi nekoliko, evo ti dva vojnika i nose naizmjernice jednoga raűenika. Pošto se približiše k nama, zapita jedan:

— Je li ovdje Vukota Spasojev iz N.?

— Jest, rekosmo, i podemo im na susret, da vidimo šta će i koga nose.

— Traño, Traño, povikasmo svi i potřeimo da im ga pogrnemo skinuti i položiti uz ogaű.

— Ne znamo, vala, kako se zove, reće jedan od ovih vojnika, ali znamo dobro, da se danas nije krio, gdje je bio, i da bi imale za što mnoge „delijske“ majke pozavideti onoj te je űega rodila, i ako evo nije bo' zna kako viđen i naoćit! — Zatim dodade: I evo smo našli kod űega — pa predade jednu tursku pušku, sabļu i onaj űegov ernokorac, koji izgledaše kao klin zaledene krvi, o ćijem istuplenom rezu višahu ćitavi pramenovi išćupane kose i komadi zderane ľudske kože i tijela.

Zaista, sve ovo jasno svjedoćaše, da se nije „krio“, ali on imaše, osim toga, i još jaćega dokaza ili, kako to tu nazvaše, „obilježja“ o svom današűem junaštvu . . . .

On ležaše nepomićno, sa polu-otvorenim oćima, ćiji mutni pogled mućno bješe opredijeliti, kuda i na koga pada i da li u opće što vidi. Rumena krv, koja se cijedaše niz one duge pramenove razbarušene kose i tecijaše potokom niz požitjelo mu lice i niz rane, svjedoćaše da je u glavu pogođen, i da mu se ne treba mnogo brinuti ni o ľekaru, ni o mehaimu . . .

Sad otvori oći i Vukota, pa pošto vidje da je to Traño, zakumi nas, da ga pomaknemo kod űega. Mi mu ućinimo po voļi i položimo ih jednog uz drugoga. Vukota napreže i po-

slednú silu, te se okrete k Trańu i pritište ga objema rukama na svoje grudi, pa ga poče ľubiti i zvati kroz plač i jecańe:

— Drago! Drago, sine!... Čuješ li me? Požnaješ li me? .... Ja sam evo, tvoj otac.... ne, tvoj krvnik, tvoj mučitel... Tvoj... ah proklet da sam!... Drago! Drago!... Je li sine? Možeš li mi oprostiti?... Ja se kajem... gorko kajem... Ja te nijesam požnava'... ne, bezdušnik, zlikovac jedan! Bože, kako si velik! Kako me strašno kazniš! Ali neka... tako je i pravo... Ah, kuku mene!... Drago, 'râno! O Drago! Oprosti mi, oli? Reci mi što, prokuni me bare....

Trańo otvori oči i progovori jedva čujnim glasom:

— Ta-ta, ja ti 'prašćam; ja svjema 'prašćam... no, oprosti i ti mene, blago-slo-vi me!

— Blago mene, zajeca Vukota, gušeći se u plaču, i poče i još silnije da ga ľubi i pritiska na grudi, a potočić smiješane krvi iz űihovih rana tecijaše mirno pokraj samog ogńišta i gublaše se iza glavańa u gustu buseńu zgažene i polu-zasahle trave.

Ja ne mogah više izdržati i pobjegoh da ne gledam ovaj prizor.

*

Sjutradan rano, vidjeh Vukotine sinove, gdje s još űekoliko momčadi kopaju jedan grob. Htjedoh se približiti da upitam čiji je, ali čuh gdje űeko progovori: „Duble, duble kopajte, — to je za oba“.

Sad mi bješe sve jasno.

O ŽIVOTU I DJELIMA DIDAKA PIRA.*)

— Tomo Kersa. —

(Kraj).

Ferdinando i Izabela bijahu prvi koji su naredili svečanim ukazom, da u njihovu kraljevstvu budu istrijebljeni svi koji ne ispovijedaju katoličku vjeru, i prvi koji su osnovali poseban sud s prostranijem povjerenstvima, koji je imao oštro vršiti ukaz i suditi zločine vjerske. Malo za tijem povedoše se za njihovijem primjerom kraljevi portugalski i uvedoše isti ukaz bez promjene u svoje zemlje.

Nije trebalo više, pa da se oni Jevreji (a nije ih malo bilo), koji bi bili izgubili sve svoje kada bi napustili domovinu, naprave kao da su promijenili vjeru i pokrstili se, te postali (po špańskom nazivu) „marani“, što znači lažni hrišćani. Svak će lako razumjeti, koliko im je bilo potrebno pretvarati se i koliko lukavstvo upotrijebiti da zataje svoje mišleńe, da ih ne uhvate da krše zakon te da ne okaju krivńu teškijem mukama. Sve nas navodi da mislimo, e je i otac pjesnikov bio jedan od tih potajnijeh Jevreja i da je Pir, mladić od 18 godina, otvorenijeh načina, uzvišena duha, odlična uma, pun ponosa, ne mogući trpjeti one obazrivosti, koje su bile toliko nužne pristašama njegove sekte da prekriju svoje mišleńe, pokazao se kakogod ono što je uprav bio, dao tako povoda kakvom žamoru u puku, a po tome oštru ispitu o svojoj vjeri sa strane inkvizitorâ; te tako dao razloga svome ocu, da mu sin ne bi skupo platio svoju neopreznost, ne da ga svjetuje, već da mu za mańe zlo zapovjedi, da se odali na vrat i na nos iz domovine. Tako, regbi, po svoj prilici, da se stvar dogodila. Ovako je jasno, zašto je on kleo Izabelu i Ferdinanda, i inkvizitore Melija i Pareda; i zašto mu je otac naredio da ostavi milu domovinu. Na kraju ovoga pitańa ostaje nam da rećemo, da se on, ne zaustavljajući se nigdje u Špańi, (što kao da potvrđuje naše domišlańe), pregazivši Francusku ili more ņeno, našao 25-og aprila 1556. u Liježu Brabantskom, gdje je sastavio onu elegiju u vidu dijaloga između dvoje zaljubljenika, koja je u njegovijem štampanijem stvarima posvećena ņekomu Antunu Suariju ili

*) Vidi br. 18.

Suarezu, Portugalcu. Po predgovoru onog elegijskoga dijaloga, iz kojega izvadismo ovu bilešku, vidimo i da je u to doba stanovao na izmjenice u Liježu i Lovaniju i da mu je boravleće u tijem krajevima bilo nesnosno radi snegova, ledova i vanredne studeni, koji ondje vladaju čak do u pozno proleće, tako da, upoređujući ga sa stañem u rodnoj Portugalskoj, kliče: „Baš kako u pričama Homerskijem, volio bih onamo biti crevlar nego ovdje kral“*). Na drugome nam mjestu pripovijeda, da je u Lovaniju stanovao s ñekijem Hektorom Tavarijem ili Tavarezom, plemićem portugalskijem, od kojega je, veli, doznao ñeke vijesti koje priča o kralu Sanču II.

Koliko se vremena zadržao u Flandriji, koja je mjesta obišao, preko kojijeh je prošao kad je silazio u Italiju, o tome nema spomena u ñegovijem pjesmama. Ipak znamo, da je onamo došao još mlad te da se u raznijem gradovima kraće ili duže bavio. Nario, u životu kardinala Roberta de' Nobili, praunika pape Julija III., i Lagomarsino, u primjedbama poslanicama Pogiano-vijem, donose jedno pismo koje je kardinô pisao 1552. iz Jakina, gdje je bio legat i gdje je upoznao Pira, ñekom svom agentu u Rimu, da izvojšti salvakondukat Piru, kojijem bi mogao doći u *vječni* glavni grad katolikâ i lijepijeh umjetnosti. Ako ne iz toga pisma, može se razabrati iz ovijeh ñegovijeh riječi (ovdje pisac privodi riječi Pirove), da je on tada i otišao u Rim. A da je ne samo otišao, već da se i bavio ñekoliko vremena u Rimu, vidi se iz jedne druge ñegove bileške. (To se potvrđuje). Pa ipak, više nego li o ijednom gradu talijanskome, više nego li i o Rimu i o učenoj Firenci, gdje regbi da je bio u ñekoju milosti kod Medici-jâ, govori on u svojijem stihovima o Ferari, koja je onda imala svoje Vojvode. Iz jedne ñegove elegije o lusitskim grobovima u tome gradu, razabira se, da su se tu bili sklonili mnogi Jevreji iz Španije i da su ogradili groble, gdje je možda i on sam mislio ostaviti kosti u svoje vrijeme. Vojvode D'Este, veliki prijatelji svake lijepe hvale, činahu da Ferrara cvate u svaćemu. Ona bijaše glava i dvor velike vojvodine, vrlo napučena, vanredno bogata radi trgovine i sjajna; sve

*) Sane ut est in fabulis Homericis, sutrinam illic aperire quam hic regnare malim.

У
Н
Б
Е
Р
С
К
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

umjetnosti bijahu u ňoj velikodušno šticeňe i gorljivo ňegovane, kao što se uvijek događa ondje gdje su čašćene. Nije čuda da su Jevreji, koji uvijek rado svrću u ona mjesta gdje se radi sjaja može dobro trgovati, hrlili tamo u gomilama, ne samo iz onijeh mjesta odakle ih proganaahu, već i iz drugijeh gdje ih ostavlahu na miru; pa nije nikakvo čudo da se i našemu pjesniku, koje radi zadružnoga živleňa s mnogijem svojijem zemlacima koje radi toga što je mogao slobodno pjevati, kao što je za ňeko vrijeme i radio, u sjeni dvora blagodarna prama kniževnicima koliko je ikad ijedan bio, da se i našem pjesniku, velimo, milio boravak u tome gradu više nego li igdje u Italiji. Ovdje je napisao onu odu „Ad Lucium Lusitanum poetam“ koja je bila i štampana, (i iz koje pisac privodi tri posljedňie kitice, u kojijem pjesnik tuži za roditelima i za domovinom). Može se slobodno tvrditi, da je on tu odu napisao u svojijem mladijem godinama i tek je došao u Italiju. Vladaše Herkul II. D'Este, kojega on zove, ne bismo znali reći da li baš zgodno, Alčidom, drugim imenom sina Alkmenina; bijahu još u životu ňegovi roditeli, radi dalečine ili nesretne sudbine kojijeh plače; napokon još bijahu krvave rane, koje mu srcu bješe zadala strijela progonstva.

Da možemo igdje u ňegovijem pjesmama naći potvrde, da se iza dolaska u Dubrovnik ikad vraćao u Italiju, (kao što je kad i kad namjeravao) rekli bismo, da je na Ferarskom dvoru vidio Torkvata Tasa i da se s ňim sprijateljio; jer smo uvjereni, ma da ne ćemo da upoređujemo ni na kakav način portugalskog elegičara s velikijem talijanskijem epičarom, da nije trebalo već da se vide i da se porazgovore, pa da se zalube jedan u drugoga. Obojica bijahu

... Color, che non veggon pur l'opra,
Ma per entro i pensier miran col senno.

Ipak, kako god se bili upoznali, izvjesno je da Piro, koji je valda u svojoj mladosti bio zaveden od kakve opake žene, upravlja sasvim slobodno pjesniku Jerusolima jednu elegiju (koja je ostala neštampana) proti ženama, koje sve redom krsti potkupljivijem, nevjernijem, nezahvalnijem. Ne dao Bog da mi pohvalimo ove satire tako općenite proti lijepome spolu, na koje

se grstimo i u Ariostu. Pored svega toga, neka nam je dopušteno reći, da je ona elegija vrlo lijepa i sasvim dostojna da se objelodani štampom.

No nijesu među preslavnijem Talijancima XV. vijeka samo Tasso i Foglietta poznali visoke zasluge portugalskoga pjesnika. Osim mnogijeh drugijeh mañega glasa, koje s toga ne biležim i koje je on poznao boraveći u Italiji, bili su s ñim u veliku prijateljstvu: odlični učeñak i štampar Pavao Manuzio, Aldo ñegov sin i Giglio Grgur Giralaldi, Feraranin. Aldu je posvetio jednu knĳgu svojijeh štampanijeh lirskih pjesama. Ugođićemo možda onomu koji ushtjede čitati ovu našu radñu, ako ovdje donesemo pismo, kojijem mu Manuzio zahvaľuje na odi te mu je Piro bio upravo:

„Vaša oda, kojom ste me utješili i počastili u isto doba, proizvela je u mojoj duši dva različita efekta, koja hoću da Vam ispričam. Prvi put što sam je, ne ću reći pročitao, već pregledao gotovo letimice, kao što biva sa stvari odavna željenom, odmah mi se začu misao da Vam zahvalim i da Vas pohvalim; pak čitajući je po drugi put pažljivijim okom i nalazeći neprestano u ñoj novijeh lepota i novijeh pjesničkijeh ukrasa, koji u svakom ñenom dijelu sjajno blistaju kao drago kameñe; ja se upoznah boľe s veliĳinom obaveze, koju sam Vam radi toga dužan, i doista nadoh, da iz neplodnoga moga uma ne bi mogle poteći rijeći dovoljne da Vam se zahvalim, a još mañe da Vas pohvalim; jer tek onda bih se smatrao podobnim da hvalim Didaka, kad bih ja bio Didak. A, osim toga, zašto da ja hvalim Vas Vama? Ne bih li ja bio drzovit, kad bih Vas tražio upoznati s Vama samijem. Boľe je dakle da mućim i da s drugijem govorim radije nego li s Vama o Vašijem hvalama, a nada sve sa samijem sobom; da sebe pozovem, paće da sebe potaknem Vašijem primjerom, ako ne da postignem, barem da uželim ono što u Vama ćastim. U toliko, ćestitajući Vam radi onako dražesnoga pjesničkoga stila, koji će obesmrćiti Vaše ime, i žaleći Vašu otaĳbinu, koja je lišena Vas, ne ću prestati moliti Vas da me ľubite, premda ona udvornost, koja Vas je sada navela da mi pišete, ćini mi misliti, da me uvijek ľubite.“

[Sad pisac iznosi sud Giralaldijev o Piru, koji ga smatra najvećijem portugalskijem pjesnikom i ľuti se što ga vidi izgnanikom].

Ostavivši Italiju Pir pođe u Egipat, a zatijem, kao hodoćasnik, u Jerusolim, kao što bi se reklo iz ovog epigrama (koji se privodi).

I ako on u svojim pjesmama ne govori, da je nakon toga prešao u Carigrad i odatle u Dubrovnik, to je bez sumñe tako, po onome što pripovijeda u svojim „Lijećeñima“ Ivan Rodriguez iz Kastelabranka, takode Portugizac, poznat u opće pod imenom Amata Lusićanina. Ovaj, nastanivši se u Dubrovniku

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
В
Л
И
О
Т
Е
К
А

1558., govori da je u predgrađu toga grada (gdje je sad Lazaret) liječio te iste godine Pira od jedne bolesti, od koje je i prije bolovao u Carigradu, odakle je tek stigao, i koja mu se bijaše povratila radi putnijeh tegoba. I pomićući ga, Amat veli za ņ: „Čovjek vrlo vješt grčkomu i latinskomu i pjesnik na veliku glasu.“*)

Odredivši tako van svake sumnje epohu dolaska Pirova u Dubrovnik, govori dalje, da srećom nije mogao ondje doći u zgodnije vrijeme. U Dubrovniku su tada vladala vlastela: u miru, s razborom i, što je važnije, s mnogo vrline; radi obrtnosti svojijeh stanovnika bijaše grad bogat, ne toliko da ņim ovladaju pokvarenost i poroci, ali ipak toliko da ne bude siromašan i prezren. ņegova vlastela, a po ņihovu primjeru i drugi građani, izlazeći iz škole Sardonatâ i Nascimbeni-jâ, i razgovarajući se s Amalthejima i drugijem kniževnicima, koje država za platu dovodaše iz Italije da budu u Dubrovniku učitelji, tajnici, pisari, liječnici, ljublahu i po svom mogućstvu gojahu one umjetnosti, po kojijem samo ljudi se ovjekovjećuju i po kojijem, po riječima premudroga Alighieri-ja, gradovi bivaju slavni i dugotrajni. „Ali što da Vam rečem o samoj gospodi? (pisa Iv. Krst. Amaltheo Nascimbeni-ju, nudajući mu katedru kniževnosti u Dubrovniku). Pomislite da su kod ņih na vrhuncu dobrota, darežljivost, velikodušnost i ljubaznost.“

Medu vlastelom za vrijeme Pirovo isticahu se Dinko Raņina, dobar poznavalac grčkoga, od koga nam je ostalo mnogo slovinskih pjesama, koje služe za uzor jezika, i mnogo pjesničkijeh prijevoda s grčkoga i s latinskoga, koji se drže za vrlo elegantne i vjerne; Simo Benesa, učen pravnik i poznavalac domovinskih običaja, o kojijem je pisao s pohvalom ne zazirući, premda velik učeņak, da se u isto doba bavi lijepom kniževnošću i da pomaže ņene gojitele; Nikša Gozze, dostojan da mu Manuzio još kao mladiću podari svoje prijateljstvo, i koji je svojijem prostranijem umom obuhvatio svaku vrstu nauke.

Medu građanima bijahu na veliku glasu: Antun Medo, za ono doba izvrstan matematičar; Miho Monaldi, u kome ljubav znanosti metafizičnijeh, koje mu podadoše trajnu slavu, idaše

*) Vir graece et latine peritissimas, et magni nominis poeta.

uporedo s ljubavlu talijanskih musa; Mavro Vetranić, koji dušom punom lepotâ grčke i latinske kniževnosti sačini slovinskih pjesama, radi kojijeh će njegovo ime zvučiti dok god u ustima naroda slovinskih uzvuči jezik kojim govore. Ovi vrijedni ljudi i drugi, što bi bilo dugo i daleko bi prešlo granice našega predmeta, kad bi smo ih htjeli nabrojiti, živjeli su u prisnu prijateljstvu s portugalskim pjesnikom, koji ih je i proslavio u svojijem pjesmama. Osobit prijatelj i zaštitnik bio mu je Dinko Zlatarić, dubok poznavalac grčke, latinske i talijanske kniževnosti i s toga dostojan da bude rektorom naukâ u Padovi, od koga imamo štampan, koliko tačan toliko elegant, prijevod slovinski razglashene Aminte Tasove.

U gradu, kakav onda bijaše Dubrovnik i kako smo ga dovre opisali, o kome možemo reći ono što je jedan naš sugrađanin već rekao o družbi Isusovaca, to jest, u kome bijaše i časno znati i sramotno ne znati*); pjesnik kojemu bijaše pala u dio lijepa i živa mašta; koji se bijaše obrazio na školi učitelâ svakoga krasnoga stila, hoćemo da rečemo Grkâ i Latinâ; poznavalac svake vrste filosofije, povijesti erkovne i svjetovne i mitologije; naučan da svoje znaće upotrijebi na najbolji način, kako mu je najzgodnije; ne mañe vješt teškom umijeću pobudivaña sućuti i zadobivaña srdaca; pjesnik na svrhu koji je isto toliko poznao latinski jezik koliko se mogao poznati u zlatno doba Avgustovo, što se malo za koga može reći u svijem nastajnijem vremenima i radi čega je on mogao uvijek odjesti svoje misli najkrasnijim halinama izvađenijem iz najsakrivenijih elegancâ onoga jezika; takav pjesnik, naravno, trebalo je da nade najusrdniji priček. Po primjeru ljudi prvaka radi plemstva i radi položaja, koji ga mazahu i natjecahu se da zadobiju njegovo prijateljstvo i pohvalu, vaļalo je da i cijelo građanstvo, zabacivši mržñu kojom onda u opće ustajahu proti ljudima vjere Pirove, smatra za grijeh dosađivati mu ma na koji način. I zato nema hvale kojom on nije počastio ovu našu domovinu i pohvalio je na toliko mjesta u svojijem pjesmama, da bi bio beskrajn posao sva ih nabrajati. S toga ćemo pomenuti samo jednu poslanicu u stihovima nekome Pavlu, štampanu u Ferari

*) In qua et gloriosum erat scire et turpe nescire.

1563. kod Valenta Panizza Mantovanca (od koje se jedan istisak čuva u Vatikanu u Rimu pod br. 11333.), koja je neprestana pohvala, najljepša što se može dati, Dubrovniku, njegovijem ustanovama i zakonima, običajima, navadama, načinima i čudi njegovijeh stanovnika i u kratko svega, što ga se ma kako moglo ticati.

Koliko god smo tražili, ne mogosmo nigdje naći da pouzdano kažemo godinu smrti pjesnikove i mjesto u kome je umro. Ovo znamo za istinito, da je 1592. iz Dubrovnika posvetio svoga „Katona Mladega ili ti zbirku moralnijeh distiha“ učiteljima škole Lisabonske; da je 1594. upravio Dubrovčanima jedan epigram, hvaleći ih radi njihova pobožnoga natjecaña u gradni crkve Gospe od Rozarija; i da je god. 1595. napisao, kad mu je bilo gotovo 80 godina, onu elegiju o odličnijem porodicama dubrovačkijem,¹⁾ koja je, među njegovijem štampanijem stvarima, puna svijeh onijeh pjesničkijeh cvjetova te ih predmet dopuštaše. Ako je pak njegov (kao što bi reći) onaj endekasilab od četiri stiha, što je premetnut njegovoj pjesmi u pohvalu Sv. Vlaha, a napisan je tudom rukom u Sorgijskom rukopisu njegovijeh neštampanijeh pjesama (jedini koji je iz starine došao do nas): Pir je bio živ još 1607., koje je godine umro Dinko Zlatarić; jer su njegove neštampane poezije i gore spomenuta pjesma Sv. Vlahu bile posvećene Zlatariću. Taj endekasilab glasi:

Cur mutem dominum meo libello
Si quis me roget, hoc subinde dicam:
Decessit prius ille, nec patronos
Asciscunt sibi mortuos poetae.²⁾

Tako, radi razloga što pjesnici ne ée da imaju za zaštitnike mrtve lude, bio bi se Piro od 90 godina 1607. imao pobrinuti da nade drugoga zaštitnika svojoj knízi. To je tako, ako je onaj endekasilab od istoga pjesnika.

¹⁾ Donijeli smo je u Srđu početkom ove godine, a štampana je i kao druga sveska „Srp. Dubr. Biblioteke“. — Ur.

²⁾ Ako me ko pita zašto mijenám ime onoga komu je ova knížica posvećena, to je s toga, odgovoriću, jer je on prije umro, a pjesnici ne uzimaju pokojnike sebi za zaštitnike.

Kako god to bilo, drži se za stalno da je umro u Hercegovome, gdje je, kao što se razabira iz elegije „*De exitio suo*“ bilo u ono doba groblje jevrejsko. No on je živio i pjevao u ovom našem gradu za čitavijeh četrdeset do pedeset godina.

Pitaće nas možda ko, koju je on vjeru ispovijedao boraveći u Dubrovniku. Odgovorićemo: jevrejsku; jer nam on to otvoreno kaže na sto mjesta u svojijem pjesmama; jer nam nijedno mjesto u nima ne daje nagoviještati, da je on ne samo ikad promijenio, ali čak ni promislio promijeniti onu vjeru, radi koje je bio ostavio sve što mu je najdraže bilo, radi koje bijaše pošao u progonstvo i radi koje kušaše kako je preslan

Lo pane altrui, e come è duro calle
Lo scendere e 'l salir per le altrui scale.)

Radi čega se on često tužaoše, koliko god se naši stari mučili da mu Dubrovnik učini zaboraviti negovu staru otačbinu.

S druge strane, kako je Jevrej in mogao pjevati u slavu raznijeh svetaca novoga zavjeta? Kako je mogao pomiñati sa svijem onijem poštovañem, kako najpobožniji pjesnici hrišćanski, najuzvišenije stvari naše vjere i

Lo nome di colui, che in terra addusse
La verità che tanto ci sublima?*)

Kako je mogao spjevati panegirik Sv. Vlahu? Kako je mogao biti primljen pred čitavijem senatom, da ga pročita senatorima koji su onako revno čuvali svoju vjeru? Sve su to stvari koje su navele mnoge, a među tijem i inkvizitora lovanskoga Eusebija Karmelitanca (privodi se što mu je ovaj pisao) da misle, e se on bio pokrstio. Mi nemamo dovoljno znaña da riješimo ovo pitanje, te ćemo s toga ostaviti da ga ko drugi oštroumniji riješi, a zadovoljni smo da možemo za stalno reći, da Piro nije bio ni profesor lijepe kniževnosti u Dubrovniku, kao što rekoše O. Cervia, Miho Sorgo i drugi, niti nadžupnik u crkvi Sv. Vlaha, kao što je O. Mattei zabilježio da je čuo reći od ñekijeh; golema pogreška kakvu još niko nigda nije izvalio.

Ali, povraćajući se na pjesmu Sv. Vlahu, ljubav istine, koja treba, ako dobro sudimo, da je najglavnija stvar u pričaњу

*) Tuda kruh, i kako je teško uzlaziti i silaziti niz tuđe stube.

*) Ime onoga, koji je priveo na zemlju istinu, koja nas toliko uzvisuje?

dogadajâ, ne dâ nam da premučimo onaj jedini možda uzrok, koji dadoše Dubrovčani Piru da se potuži na njih i koji vadimo iz pisma koje je poslao Mihi Menčetiću, senatoru kamerlensškoga magistrata, kao posvetnicu uz lijepu elegiju o smrti Mavra Vetranića. (Privodi se to pismo, u kome se Piro tuži, kako su ga slabo nagradili radi one pjesme Sv. Vlahu). Treba ipak držati na umu, da je Piro ovo pisao 1576. god. (kad se prestavio Vetranić) ili malo vremena kasnije; ali da se, u 20 ili 30 godina što je po tome živio i pjevao, ne samo nije nikad potužio ni na Dubrovnik ni na Dubrovčane ni na njihovo vladanje, već da ih je neprestano obasipao najlepšijem hvalama. To je najočitiiji dokaz, da se senat nakon malo odužio svojim obavezama prama pjesniku, uvidjevši krivicu što to odmah nije učinio.

Pjesme su Pirove dijelom štampane, a dijelom neizdane. Ņegov „Cato Minor“ ili ti „Zbirka modernijeh distiha“ razdijeljenijeh u tri kńige, za kojijem (u posledńem izdańu koje nam je pri ruci) dolaze Ņekolike kńige epigrama raznoga predmeta: deskriptivnijeh, moralnijeh, nadgrobnijeh, pohvalnijeh, satiričnijeh i t. d., jedna kńiga oda, jedna endekasilabâ, i, napokom, elegija o odličnijem vlasteoskijem porodicama dubrovačkijem, ugleda svijet za života auktorova prvi put u Krakovu 1582. kod Tome Natalija, zatim 1592. u Mlecima *pod znakom Lava*, pa opet u tom istome gradu 1596. kod Felića Valgrisio. Sva ova tri izdańa su sada vanredno rijetka.

O Ņegovoj poslanici „*Ad Paulum*“, govorili smo na više i rekli kod koga i gdje je bila štampana.

Vrlo je malo (koji god bio razlog) dubrovačkijeh kńiževnika potonijeh dvaju vijekova znalo, da je Piro spjevao i drugijeh pjesama, koje su ležale neizdane a koje su bile boļe od štampanijeh, pa s toga dostojnije da budu objelodańene. Otrag 50 godina nalazio se samo jedan jedini prijepis u Dubrovniku i to nikomu nepoznat, čak ni samom onome kod koga bijaše. Sreća htjede, da se ovaj jedini preostali rukopis neštampanijeh djela Pirovijeh, kad je i on imao propasti bez traga, u kući jednoga vlastelina, Ņegova prijateļa, kad se slučajno premetao jedan kovčeg starijeh hartija (od kojijeh nijedna se ne držaše da vrijedi ni za što drugo no za zamotavańe), namjeri na Miha Sorgia, velika ljubiteļa svake kńiževne stvari a nada sve onijeh,

koje se ticahu Dubrovnika i Dubrovčana. Taj lijepo uzdržani rukopis imao je natpis „*Didaci Pyrrhi Lusitani Elegiarum Libri III. ad Dominicum Slatarichium Patavinae Scholae Rectorem et Equitem Splendidissimum etc.*“ Ne može se iskazati koliko se Sorgo, koji je već s dubrovačkim kniževnicima svoga vremena plakao kao izgubljena djela Pirova, pohvalno spomenuta od opata Ignata Đorđića u predgovoru njegova slovinskoga prijevoda psalama, obradovao, što je našao ovo nenadno blago i mogao ga spasti od propasti kojoj bijaše namijeđen.

Evo opisa toga rukopisa. U prvoj knízi ima jedanaest elegija o raznijem predmetima, jedanaest ih je u drugoj, a deset u trećoj knízi. Pridodana je jedna kníga odâ (u ostalom, one iste što su već bile štampane s Katonom Mladijem) i na svrhu jedna pjesma u lijepijem Virgils kijem stihovima u pohvalu Sv. Vlaha, ali okružena i bez kakvih četrsta stihova. Iz ovoga rukopisa izvadeni su svi prijepisi pjesama Pirovijeh, koji se sada nalaze po rukama učenakâ. Pošt. Urban Appendini odabra odatle četrnaest elegija i objelodani ih među pjesmama slavnijeh Dubrovčana, koje iza njegovijeh ugledaše svijetla god. 1811. I da ga nije predmet ljubavni ili satirični ostalih odvratio, bio bi sa svjema tako uradio.

Ne ćemo radi kratkoće da iznosimo lepote, kojijeh su pune ove pjesme, već upućujemo one, koji ih još nijesu pročitali, da se sami uvjere, ako stihovi koje smo mi donijeli nijesu dovoljni za svakoga. Reći ćemo samo, da će se radi onijeh vanrednijeh krasota osjećaja, mašte, vladanja, stila, izražaja i govora, radi kojijeh će se, dok ljudi uzľube kniževnost i budu osjećati što je lijepo, moći isporučiti s najbolijem klasičarom latinskijem sa na čelu Flaminijima, Cottima, Bembima, Navagerima, Zanottima, Kunićima, Zamanjama i drugijem slavnijem elegičarima dvaju vijekova, u kojima su oni cvali, slaviti ime Didaka Pira inače zvana Jakoba Flavija Evoranina. U njegovijem pjesmama i najoštriji kritičar ne će nikada naći druge mahne, osim tamo i amo po koju neznatnu nemarnost u stilu i vrlo rijetko kakvu sitnu igru riječi, u čemu se opaža ukus koji se bio počeo uvoditi u Italiji, ukus radi koga će biti uvijek na zlu glasu XVII. vijek.

Ovdje nam pada zgodno da rečemo štogod o njegovu imenu. On se zvao čas Didak Pir, a čas Jakob Flavij Evoranin. Ko išta zna o nemu, ne će misliti (kao što je mislio O. Slade) da su bila dva pjesnika Evoranina s onijem imenima u Dubrovniku pod kraj XVII. vijeka. Da obori to mnijeće O. Mattei pisa mu između ostaloga: „Opažam suviše, da imena znače jedno isto lice. Didak i Dijego špański je isto što Jakob, s toga se i naš O. Lajnez čas zove Dijego a čas Jakob, bez razlike. A da je pak Pir i Flavij jedna te ista stvar, u raznijem jezicima, vidim iz grčkoga rječnika, u kome se čita *Πυρρος, fulvus, rufus, rutilus* i t. d. No koje je bilo njegovo pravo ime? Možda ni jedno ni drugo. Ako je bilo jedno od ona dva, Jakob ili ti Dijego biće mu bilo ime vlastito, a prezime kakvo portugalsko, koje će bit izmijenio u Flavij kad se bavio u Flandriji, ili u Pir po običaju kniževnikâ onijeh vremena i t. d.“

Bilo bi nam milo na svrhu, da možemo što reći o njegovoj ćudi, običajima i načinu života. No kako da to pouzdano učinimo, kad nijedan od njegovijeh savremenika, ni od onijeh koji su malo docnije živjeli, ne kaže ništa o tome. Miho Sorgo u svojijem učenijem bileškama komentaru Tuberonovu „O postanku Dubrovnika“, govoreći o Piru veli, „da je bio vrlo blage ćudi i veoma prijateljski“¹⁾. I pravo ima; jer, ako je istinita, kao što jeste, ona riječ Jakoba Passavanti-ja, „rdav život kvari svaku lepotu govora, jer čiji život čovjek prezire, prezire i njegovu nauku“: ma kako da je bio izvrstan um Pirov, ne bi bio nikad postigao one ljubavi, do koje je došao kod svijeh bez izuzetka ljudi svoga vremena, da nije imao dobro srce i da nije njegovo ponašanje bilo umilato i ljubazni negovi načini. A i bez toga treba zabiležiti jednu drugu stvar, koja nam kaže, da je on bio čovjek vajan i plemenit: beskrajna je bila kod nega ljubav prama rodnome mjestu, koju samo kreposni ljudi, ma što se dogodilo, nikada ne odbacuju. Naravi je bio vrlo vesele i druževne i ljubio je šalu i smijeh, kao što svjedoči više mjesta u njegovijem pjesmama i, u tome takode sličan mnogijem slavnijem pjesnicima, koliko starijem toliko današnjijem, ljubio

¹⁾ *Suavissimis moribus et ad amicitiam comparandam aptissimus fuit.*

je i darove Lijeve, koje ne rijetko pita od prijatelâ u svojijem stihovima

Carmina mitto tibi, tu carmina nulla remitte:
Ebria musa mea est; vina, Benesse, volo.¹⁾

Završujemo ovu svoju, kakva da je, raspravu, jednijem epigramom, u kome pjesnik slika sama sebe i u kome, kako mislimo, u velike cijeni svoju slavu:

Exul et offenso pede debilis, Irus et alter,
Alter et obscuro sanguine Codrus eram,
Musa tamen vulgo subduxit, et auxit honores,
Et nunquam moriens nomen habere dedit.²⁾

Preveo s italijanskoga
N. M.

RUĐER JOSIP BOŠKOVIĆ.

— Dr. Torkvato. —

(Kraj).

Kao mnogi Dubrovčani i Bošković se najprije bio odao pjesništvu i to latinskome klasicizmu.

Za njegovo doba bili su na glasu u Dubrovniku kao latinski pjesnici Vinko Petrović, I. K. de Angelis, Vlasij Bolić i stariji mu brat Baro, a kasnije B. Stay, R. Kunić i B. Zamaña.

Bošković je osjećao u sebi pjesnički duh i živu maštu. „Moja je mašta, piše talijanski gr. Firmianu, u 61. godini, živa; a da nije tako, ne bih bio ni onakav geometar, ni onakav pjesnik, za kakva me barem drže“. Čitañe klasikâ bila mu je najmilija zabava. Prvi Boškovićev pjesnički umotvor, za koji znamo, bila je pjesma o pomrčini, u kojoj odsijeva živa mašta pjesnička i pronicav um učeñakov. U rimskoj akademiji Arkadana, on je u više prigoda čitao svoje latinske epigrame i ekloge. Spje-

¹⁾ Šaļem ti pjesama, ali mi ti ne odvracaj pjesmama, pjandura je moja musa; hoću vina, Benešo.

²⁾ Prognanik i slab s ozleđene noge i drugi Ir i drugi Kodro niska roda bijah, pa ipak me vila izmače svjetini i obaspe častima i dade mi ime, koje ne će nikad umrijeti.

vaio je također pjesmu portugalskomu kralju Ivanu V., papi Benediktu XIV., sicilijanskome kralju Karlu i njegovoj supruzi; zatim čestitku mletačkome patriciju I. Carrari-u o vjenčađu njegovu s Andrijanom Pisauri i o otvoru bečkog arhigimnazija. Sve su te pjesme bile sastavljene u latinskome jeziku.

On je bio vješt i talijanskome jeziku, i kao se rađe služio latinskim. „Jezik latinski, veli na jednom mjestu, ima drugu snagu nego li italijanski da se reče u kratko dostojno i krasno što čovjek hoće da reče; s toga sam se ja i pridržavao uvijek više latinske nego li italijanske poezije.“¹⁾ Da je Bošković sretniji bio u latinskome jeziku nego u talijanskome, svjedoči i ovaj epigram „Damini“, kuji knegiđe Henrike:

„Qui è sepolta la Damina
quella vaga cagnolina,
già delizia e nobile vanto
d'Enrichetta, or cura e pianto.
Deh! raffrena e sgombra il cuore!
L'urna mesta solo involve
del suo fral la tenue polve;
ella va con dolce riso
saltellando per l'Eliso“.

Latinski je i kraći i mnogo lepši:

„Hic Damina jacet, curarum dulce levamen
nuper; nunc dominae cura dolorque suae.

Terge, Henrica, oculos, cinerem tegit urna catellae,
laeta per Elysium saltat illa nemus.“²⁾

Bošković je bio poznat i kao vašan improvizator. Putujući s Porterom put Kinikli, oprostio se s morem ovim improvizovanim stihovima:³⁾

„Aequoris unda vale! ramosa coralia, conchae,
anguillaeque agiles, squamigerumque pecus!

Nereides valeant! Valeat cum Doride Thetys!
non placet illa, udis quae fluit unda comis;

¹⁾ Lettere p. 71.

²⁾ Ovdje leži Damina, do skora slatka razbibriga a sada briga i bol svoje gospodarice. Otri, Henriko, suze, grob krije pepeo kujin, a žena sjena veselo skače po Elizijanskim poljima. (Lettere p. 71. 2.).

³⁾ Giornale p. 15.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Nos campi, collesque vocant, divaeque virenti
quae fronde atque ornant flore nitente caput.

Non tamen has nimium mirabimur. Est dea nobis,
quae decorat flores, non petit inde decus“.)

Bošković se silno zanimao za uspomene rimskoga i grčkoga naroda, pohodio je sva važnija mjesta, koja su nekada igrala veliku ulogu u povjesnici tih naroda i nastojao je u stihovima opisati njihovu slavu. Udubao se u njihovu prošlost, izučio njihovu prosvjetu i usvojio onu eleganciju, prozirnost i tančinu ukusa, kojom su se odlikovali stari klasici grčkoga i rimskoga naroda. Punijem ga pravom C. Cantū ubraja među najbolje latiniste onoga vremena: „Dubrovnik, sved na glasu radi latinistâ, dade Benedikta Stay, Karla Nocetti, Boškovića, koji su u pjesme složili filosofiju Kartesijevu i Newtonovu, dūgu, sjevernu svjetlost i pomrčaŋe; Brūu Zamaŋu, koji je preveo Odiseju, Hesioda i drugo; Rajmunda Kunica koji je dao mučan i čist prijevod latinski Ilijade: vrlo dobar čovjek, koji oduševljavaše omladinu i zajedno s ŋom pleskaše i plakaše.“²⁾)

Uz latinsku i talijansku muzu, Bošković se nije tudio ni od svoje materinske pjesme. Sumŋalo se za duže vremena, je li šta napisao u pjesmi na svome jeziku. Ivan Kukušević Sakcinski, otrag nekoliko godina, bio je došao i u Dubrovnik, da potraži nalazi li se zbiŋa kakvo Boškovićevo djelo — bilo u pjesmi ili u prozi — i na našem jeziku. I zbiŋa, pošlo mu je za rukom naći među rukopisima ŋegova brata Petra jednu Boškovićevu pjesmu, u slavu neoskvrŋenoga začeća. Pjesma ima 81 kiticu, sastavljena je u osmercu, najmilijem stihu dubrovačkih pjesnika. Evo samo prvih 12 kitica na ogled:

²⁾ S bogom vale morski, granati koraŋi, kamenice i okretne jeguŋe i stado lušturastih riba. Zdravo bile Nerejide! Zdravo Tetida s Doridom! Ne ugada onaj val koji blag teče vodama; nas zovu poŋa i brežuŋci i boŋice koje zelenim lišćem i sjajnim cvijetom kite glavu. Ipak ne ćemo im se odviše diviti, jer mi imamo boŋicu koja kitu cvijeće a ne traŋi nakita od ŋih.

⁴⁾ Storia univer. tom. VI. p. 382.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Noć bijaše, a nebesa
vedra sa svih strana sjahu:
zvijezde, pune svjetla uresa,
svuda zdrake prospirahu.

Sva, kâ hoda, laze i lete,
nieme čete vodne i morske
snom dubokim bjehu uzete:
ptice, ovece, zvijeri gorske.

Ljudski narod u toj vrime
prostiraše sred pokoja
na pernicam mekanime
s dañijeh truda uda svoja.

Ne ja tako. Nu držeći
Kantulu usku prid očima,
kâ eklo bistro uzdržeći
čudnu u sebi kriepos ima;

proz kû u doba mukle noći
moj običaj sliedio sam,
po svih stranah sa svom moći
nebeske ognje razbirô sam.

Od ovuda Saturnova
kasna zvijezda, sried u koga
kruži prsten i ñegova
družba oko ñega istoga.

Đove od onud gdi svietlaše,
kazaše se meni u temu,
svôm svjetlošću blagom sjaše,
i kê družje zvijezde ñemu;

mrkiem pasom nada svime
on se vidi opasani,
za to među sviem inime
na ñemu je razaznani.

Marte, narav svoja to je,
krvavlijem ognjem dosti
tad na nebi svietlio je
i on takoj po svjetlosti.

Već u moru sakrivaše
sasviem sunce zdrake svoje;
Merkurio jur bijaše
zašô, običaj ñemu kê je.

Još Danica ukazala
ne bijaše zlatna čela,
tmine u propas otjerala
a od istoči zoru izvela:

kad zapañen vidim toli
čudnu od svud svjetlos sjati,
nebo s gori, zemlju doli
u čas jedan obasjati.

U toj svjetlosti on vidi sliku ženskoga lica, s čelom okruženim od 12 zvijezda, pod nogama joj mjesec u prilici luka, a oko ñega omotan „zmaj strahoviti“, nu tlačen nogama „božice“; naokolo čete mladića gdje pjevaju. U to se otvori nebo: „višni ćaćko iz visine lepote ove razgledaše“, a pored ñega sveci izredani. Tad k pjesniku side „mladić lijep“, i reče mu: „O ti, koji u pobijene zvezdam prage oči upireš, i nebeske razgorjene pomñiv ognje razabireš... višna otajstva, ka na nebi vrhu zvijezda sad slave se, ti sam vidiš, da po tebi objavljena razglase se... amo pamet pomno obrati“. To je dan 8. novembra (svetkovina začeca Bogorodičina) koji se tako slavi na nebu; napokon cijele prikaze nestane. „Ražijem se ja opeta, — završuje pjesnik — naduta su usta moja; po prsima mene sreta ñeki dihaj bez pokoja; u me ogañ, svud gorući, po svih žilah uležô je, tim moždani uzvirući vrela u mojoj glavi stoje. S pohlepom je desna moja tako pero uhitila, da bi po svoj

zemlji, koja sliediše, razglasila. Same sobom pjesni ishode, sve potanko znat davaju, vječna leta one vode, pokle živjet viek imaju. Vjeru uvodi isti sveti ćačko, nebom ki kraľuje. On je u srea i pameti u duboko usaduje“.

Ova nam pjesma otkriva u Boškoviću lijep pjesnički talenat, a što se tiče oblika i jezika ne zaostaje za drugim dubrovačkim pjesnicima.

No Boškoviću nije pjesništvo bilo glavni posao, pjesma mu je bila nuzgredna zabava, kao i kod nekih drugih svjetskih genija. On je bio u pravom smislu riječi *naučćenak* i velik genij. Priroda i ľudski duh bili su glavni objekti prostranoga njegova uma. Zašli bismo u široko poľe, kad bi smo potanko htjeli ispitati ćitav njegov znanstveni rad, jer bi se o nemu moglo napisati nekoliko svezaka; za što nema ni vremena ni prostora. S toga ćemo se osvrnuti samo na neke glavne tačke pojedinih grana njegova prostranoga rada da se tako ova radna ne produži u nastajnu godinu. Zapoććenemo astronomijom.

Nijedno stoľeće nije se toľiko istaklo u astronomiji i matematici kao 18. stoľeće. U tom vijeku su živjeli glasoviti John Bernouille, John Flamsteedt, Cassini, Edmund Halley, James Brandley, Villiam Herschel, Josip Lagrange, Petar Laplace, Hijeronim Lalande i Ivan Delambre. Najviše se odlikovahu Englez i Francuzi, ali među tim umnim velikanima jedno od najvićenijih mjesta zauzima i naš Bošković, kao što mu je to priznala cijela izobražena Evropa. — On je svoj rad zapoćceo poznatom raspravom o aberaciji svijetla. Ovu je prirodnu pojavu opazio prvi Brandley, a sastoji se u tome, što se zvijezde nekretnice pri promatrańu njihovom sa raznih taćaka zemľine orbite ne vide uvijek na istom polořaju. Zbog ovoga se zvijezde gledane durbinom ne vide na pravome svome mjestu, već pomjerene u pravcu u kome se naša zemľa kreće. To biva uslijed okretańa zemľinoga i uslijed brzine prostirańa same svjetlosti. Prema tome vrlo je važno bilo za astronome otkriće ovoga fenomena, jer su tako mogli lako oznaćiti ugao, za koji je valalo pomaknuti durbin iz onoga pravca u kome se izvjesna zvijezda vidi do pravca u kome se zvijezda zbiľa nalazi. Brandley je prvi izraćunao konstantu aberacije, t. j. kolićinu, koju vala

WWW.UNILIB.RS
УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА
dodati prividnom mjestu izvjesne zvijezde, pa da se realni položaj njen dobije.')

Poslije ovoga važnoga Brandlejevog otkrića, astronomi su kušali da pronađu metode, kojima se može izračunati prava veličina konstante, kao i način da se paralizuje efekat aberacije. Među raznim naučenicima, koji su se bavili ovim pitanjem, nalazimo i Boškovića.

Polazeći Bošković sa stanovišta, da se zraka svjetlosti prostire različitom brzinom prolazeći kroz različite medije i da aberacija stoji u obratnom razmjeru prema brzini, kojom se svjetlo širi, zamisli teleskop, koji bi između objektivna i mikrometra bio napučen vodom ili kojom drugom tekućinom, te bi ovaj teleskop rabio uz obični, u kojem nema osim vazduha ništa drugo. Držeći Bošković da se i po Newtonovoj emisionoj teoriji svjetlo u tekućini brže širi nego li u vazduhu i to razmjerom sinusa doraza prema sinusima loma, što se slaže i sa zamišljenom Huygensom i već u ono doba braćenom teorijom undulacije, zaključio, da će se razlika brzine svjetlosti i uslijed toga njene aberacije morati opaziti, kad se isporede rezultati opažanja praznim i kojom tečnošću napučenim teleskopom, a ovim postupkom da će se i konstanta aberacije, ako je do onda bila netačna, ispraviti i ustanoviti.

Sastavivši Bošković u teoriji instrumenat i razjasnivši ga slikama, doda uz razvite formule, kojim se ima ukloniti hromatizam i sferna dispersija, i postupak, kako se ima upotrijebiti kod opažanja taj teleskop, spojivši ga sa posebnim sektorom što većega polumjera. Bošković je bio sasvim uvjeren o važenosti ovoga teleskopa. Na isti predmet on se povraća u 5. svesci svojih astronomskih djela. I ako nam nije poznato, je li se Bošković služio ovakvim teleskopom, njegova je teorija koristila svakako znanosti. U najnovije vrijeme Klinkerfues je nastojao primijeniti je u praksi, i nema sumnje da će i drugi astronomi jednake pokušaje i dalje praviti.

Drugo važno pitanje, kojim se Bošković bavio, bilo je pitanje o mikrometru. Mikrometri su sprave, kojima se mogu mjeriti malene daljine izražene kutima do sićušnih čestica jedne

1) Kosta Stojanović u navedenom djelu, str. 26; Torbar, Rad. str. 340.

sekunde; njihova se važnost osobito opaža kod mjereña privednoga promjera nebeskih tjelesa: sunca, planetâ i njihovih pratilaca. Pitañem o mikrometru bavili su se još u 17. stoljeću Azout, Picard, Malvaize i dr. Kada se je godine 1777. Rochon, prisni prijatelj Boškovićev, pojavio sa svojim mikrometrom, i Bošković se dade na proučavañe toga pitaña, jer mu se je činilo, da Rochonov mikrometar nije tačan.

Bitnost Boškovićeva mikrometra imade se ovako shvatiti. Iz obična stakla načine se dvije prizme, kojima je podnica okrug, ali mañega polumjera nego što je objektiv; obje prizme položene jedna vrhu druge čine složenu prizmu promjenljiva kuta, a promjenljivost kuta izvodi se naokružnom vrtnom pomične na nepomičnoj prizmi. Pošto je objektiv većega polumjera nego što je prizma, ulaziće ñeke zrake direktno u ñ, i ne taknuvši se prizme, te će napraviti neodvisnu sliku u žarištu; dok će druga slika postati od zrakâ, koje prolaze prizmom te su lomom prije otkrenute od svojega pravca nego što su došle do prijedmetnice. Promjenom kuta složene prizme, koja se okretañem izvodi, mijeña se daļina slika. Ovako sastavljenim mikrometrom, koji se od Rochonova u veliko razlikuje, postizava se lakšim i jednostavnijim načinom isti, dapače veći uspjeh, jer se ñim mnogo veći kutovi mogu mjeriti nego Rochonovim¹⁾.

Bošković nazva svoj mikrometar *megametrom* i napisa o ñemu opširnu raspravu; jednu za francusku, a drugu za englesku akademiju, kojih bijaše članom. Nu treba opaziti, da je ovaj novi Boškovićev izum bio povodom tako lutim znanstvenim prijeporima, da ne znam, je li, poslije strastvene borbe između Leibnitza i Newtona za prvenstvo izuma o diferencijalu, bilo žešćega prijepora od ovoga, koji se je vodio za izum ovakvoga mikrometra. Francuska akademija izjavi, da je Bošković plagovao Ronchona, a engleska prisvajala je prvenstvo istoga izuma glasovitome svome astronomu *Maskelyn-u*. Kad se dobro prouči tečaj eijeloga prijepora i isporedi Rochonov s Boškovićevim mikrometrom, reklo bi se, da je Bošković podlegao pristranome sudu, te da je onaj mikrometar, koji se mjereñem spomenutih planeta pokazao vaļanim, Boškovićev izum. Ili, u

¹⁾ Torbar, ibidem, str. 435.

Y
H
H
B
E
P
З
И
T
E
T
C
K
A

B
И
B
Л
И
O
T
E
K
A

najgorem slučaju, mogao bi čovjek kazati, da su oba ova uče-
ňaka, čemu u historiji izumâ i otkrića ima toliko primjera, u
isto vrijeme, neodvisno jedan od drugoga, istu ideju za-
mislili.

Daleko bismo otišli, kad bismo htjeli potanko analizovati
pojedine Boškovićeve radove na astronomskom poľu. On se
bavio i poznatim pitaňem o lomu svjetlosti i izdao je opširnu
raspravu o tome predmetu. Prije ňega bavili su se ovim pitaňem
Euler, Bernouille i d'Alambert. I ňegova se rasprava osniva
na jednakim načelima, samo ih mjestimice svojim opaskama
popuňuje. Uz ovu raspravu, Bošković predlaže novi instrume-
nat, kvadrant s horizontalnim i vertikalnim krugom, kojemu bi
bio polumjer 8 ili barem 6 stopa dugačak, kojim bi se mogla
odrediti refrakcija. U trećoj svesci svojih astronomskih djela
Bošković raspravља opširno o repaticama, a dakako i tumači
od čega im je sastavljen rep. Bošković pristaje uz Kepplerovu i
Newtonovu hipotezu. Po ovoj hipotezi, repovi su kometa sa-
stavljani od tanke materije, koja istječe iz glave te se razvija
u potpunu atmosferu okolo kometa, od koje jedan dio sunčana
toplina otisne u dugačak rep, odvrćen od sunca. Danas je ova
hipoteza sasvim napuštena, a prigljena je Schiaparelli-jeva teo-
rija. Bošković je takođe raspravљao o zvijezdi *sidus Georgium*,
koju je god. 1781. otkrio glasoviti astronom William Herschel,
U početku astronomi nijesu znali, je li to kakva nova planeta
ili je kometa. O ovom pitaňu bavili su se: Lexell, Lemonier,
Messier, Lamont, Saron, Laplace i Bošković. Nakon duga pro-
matraňa, Bošković je došao do uvjereňa, da to nije kometa, već
planeta, koja se ne kreće parabolom, nego nekom drugom kri-
vulom. Bošković je takođe raspravљao o Saturnovu kolobaru,
kojim se bavio i matemičar De Sejour; a osobito je zanimiva
ňegova rasprava o sunčanim pjegama. Galilei je mislio, da su
to oblaci u sunčanoj atmosferi; a Wilson tvrdi, da su to du-
boke provale u unutrašnosti sunčane mase, te se kroz puklotine
rastrgane sunčane atmosfere vide sa zemlje onako od prilike,
kako se kroz rastvorene oblake zemajske atmosfere vidi mo-
drina nebeska. U Boškovićevoj raspravi ne nalazimo izvornih
misli; on slijedi u ovome pitaňu poznate onda teorije i iz
osnova pobija neke krive hipoteze. Bošković slijedi Scheinera,

koji tvrdi, da su pjege na samoj površini sunca, a pobija Wolfa, koji misli, da su one iznad površine sunčeve. Wolfa pobija po-sve temelito, dokazujući, da polovice krugova, što ih pjege opi-suju uspored prema ekvatoru sunčevu, nijesu jednake, ako pjege ne odgovara jednomu od dva čvora sunčana polovnika. Godine 1760. Bošković izda didaktično pjesničko djelo: „De solis ac lunae defectibus“. Pjesničkim vezanim slogom Bošković tumači pomrčavanje sunca i mjeseca. Pjesma je u 5508 heksametara, a razdijeljena je u pet pjevača. U njoj odsijeva bujnost fantazije, jez-grovitost jezika i lakoća izraza.

Bošković se istakao i u meteorologiji. Tu nam on opširno raspravlja o orkanima, o postanku vjetrova, o sjevernoj zori i zodijakalnoj svjetlosti.

Kao fizik radio je najviše na polu optike i atomistike i stekao je svojim radom velik glas. Ne ću se baviti njegovim radom na polu fizike, jer mi ne dopušta prostor ovoga lista; ko se želi potaće o tome izvjestiti, neka pročita djelo Koste Stojanovića i Dvořákovu opširnu studiju u Radu. Samo ću opa-ziti s Rosenbergerom, da sistem Boškovićeve atomistike, do one tačke gdje se razvija u molekularnu teoriju, naliči vrlo da-našnjoj atomistici, i Bošković se zove direktno početnikom ato-mistike, koja pretpostavlja atome snabdjevene aktivnim silama. Svakako je najdosljednije doveo u savez otkrića Newton-ova sa starom atomistikom, i po njegovoj stazi znanost je još do danas dađe koracala. Sasvim tim u Nemačkoj nijesu se dosta osvrtali na Boškovićeve zasluge, potamnivala su ih teorije ve-likoga filozofa Kanta, koji je u svojim „*Metafizičkim počecima jestastvenice*“, trideset godina kasnije od Boškovića, snabdio ma-teriju dvjema silama, odbojnom i privlačivom, koje su imale iste učinke, kano jedna sila Boškovićeva. U Francuskoj i En-gleskoj Boškovićev je sistem našao više odziva. Deluc (*Idées sur la météorologie*) je proti Boškoviću, jer da je sila, bez sub-stancije na koju djeluje, prazan izraz; a iz sličnih razloga po-bija i Price cijeli taj sistem. Priestley (*History of optics*), na-suprot, priznaje se otvoreno pristašom Boškovića, te misli, da je njegova nauka najpodobnija da ukloni poteškoće emisione teorije o svjetlosti. Robison u svom „*System of mechanical philosophy*“ tumači teoriju Boškovićevu i tvrdi, da ima biti

barem veoma nalična pravoj teoriji. Farady-eva atomska teorija ima zajedničku podlogu s Boškovićevim teorijama.

Da se shvati Boškovićeva atomistika, svakako su potrebite njegove rasprave „*Dissertatio de viribus vivis*“ i „*Dissertatio de lumine*“. U prvoj raspravi udrio je osnove svojoj atomistici. Tu najprije spominje borbu između pristaša Kartesijevih i Newtonovih; prvi su tvrdili, da svaka promjena može nastati samo neposrednijem doticajem dvaju tijela, „*impulsom*“, a drugi su pretpostavljali, da može jedno tijelo djelovati na drugo i u daljini, kroz prazan prostor. Bošković se iz važnih razloga odlučio za drugu teoriju, te gradeći na njoj došao je do zablavka, da se tjelesa ne mogu sastojati od česti, koje su u neposrednom doticaju, već od česti odijeljenih praznim prostorom, koje imaju sile odbojne i privlačive. Zatim dokazuje, da se priopćivanje gibańa „*impulsom*“ kod Kartesijevaca isto tako malo može objasniti, kao i djelovanje sila u daljinu; jer *zašto* se gibańe priopćuje impulsom? Tome je uzrok neprobojnost, vele Kartesijevci, radi koje dva tijela ne mogu zauzeti isti prostor. Ali ako dalje pitamo: što je uzrokom neprobojnosti? — ne mogu na to dati odgovora, isto tako, kao što Newtonijanci ne mogu protumačiti zašto djeluje sila u daljinu.

Što se tiče današńega mnijeńa o atomima, zgodno opaža Dvořák, da se najveći dio fizičara ne upušta поблиže u pitańe o atomima, jer tomu današńa fizikalna istraživaańa jedva daju povoda. Prosta atomistika već prelazi djelomice na poľe filofsko, i među današńim fizičarima i filofsima ima i pristaša i protivnika Boškovićeva atomizma, tako da konačno riješeńe cijele stvari ostaje budućnosti; nu svakako, Boškovićeva teorija zauzima i danas odlično mjesto.

I ako je glavna Boškovićeva struka bila astronomija, on se je također istakao i kao vrijedan filofs. U filofsiji opaža se kodńega utjecaj Leibnitza, Lockeа, Descartesa, skolastike i patristike. U opće nema gotovo važnijega pitańa u filofsiji, a da se Bošković nijeńim bavio. U svojim opaskama Staju, tom I, gdje Staj pobija Descartesovu teoriju o prirodnijem idejama i principima, pristaje i Bošković uzań. U svojoj „*Theoria philosophiae*“, pars I. § 161, kaže, da ni po što ne drži, da ima urođenijeh ideja, te kad bi se to i dopustilo, svakako da je

bar to nesumnivo, da smo ideju o stvari erpli iz osjećaña; a da prve od svih ideja, koje smo čulima dobili o stvarima, bijahu svakako one, koje je u nas pobudio opip: tē su ideje našle u nas regbi pole posve prazno i još čisto, pa ga zauzele.

O odnošaju duha prema tijelu Bošković zauzima dualističko gledište, t. j. pristaje uz one koji tvrde, da je duh sasvim odvojen od fizičkoga svijeta. Boškoviću je duh ona moć, koja može poznavati i hotjeti. Značajno je dokazivañe, da se duh razlikuje od stvari u tome, što duh pozna i hoće (intellectus et voluntas). Ovo je fraza dualistička, koja na prvi mah može zavarati čovjeka, ali u samoj stvari nema dovoljno opravdaña, jer se danas zna, da su neprimjetni prijelazi između pojedinih oblika u kome se svijesni život javlja, i ako su proizvedeni dvama tako ekstremnim uzrocima. Bošković veli, da i životiñe pokazuju tragova svijesne radñe, no da se ipak to ne može uzeti za pojavu pravoga duha (spiritualis substantia), kakvoga nalazimo u čovjeku.

O Bogu veli, da je to vrsta duha, koji uz razne osobine ima i tu da vječito živi. Do ovoga se dolazi, veli Bošković, promatrañem prirode, s toga ustaje protiv svijju ontoloških dokazivaña o postojañu Božijem, a naročito protiv Descartes-ovoj teoriji. Descartes, branilac urođenijeh ideja, tvrdio je, da nam je i predstava o Bogu urođena.

Što se tiče samosvijesti, Bošković slijedi nauku predstavnikâ patrističke filozofije, a osobito onu sv. Avgustina. Bošković ne pristaje uz one filozofe, koji su tvrdili, da se veza među duhom i tijelom dâ protumačiti utjecajem kakvoga bića, kako je mislio Descartes i Leibnitz. Žestoko pobija Leibnitz-evu teoriju o unaprijed određenoj harmoniji, kojom Leibnitz hoće da dokaže, da su radñe duha i tijela nezavisne jedna od druge i da su svi naši pokreti unaprijed određeni od nekoga višega bića — Boga.

Bošković brani potpunu slobodu voļe. On se poziva na svijest o našoj slobodnoj voļi, koja nam ie usađena od višega realnoga bića, te prema tome i naše uvjereñe o slobodnoj voļi vaļa da je opravdano.

Još bi nam ostalo prikazati i ñegovu teoriju o problemu vremena i prostora, pak i ñegovu filozofiju o prirodi; ali kako

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
В
Л
И
О
Т
Е
К
А

www.unibg.com
УНИВЕРЗИТЕТСКА
ВИВЛИОТЕКА

bi to zahtijevalo posebnu studiju, a nama prostor ne dopušta, upozorujemo čitaoca na spomenutu radnu Koste Stojanovića, koji nam je u pravoj slici predstavio vas ogromni rad ovoga dubrovačkoga genija.

Mi smo se u ovoj radni ograničili samo na neke glavne ideje, a nadamo se, da će nam se pružiti prigoda, da opširno progovorimo o Boškovićevu filozofskom radu.

КЊИЖЕВНИ ПРЕГЛЕД.

Мала Библиотека.

— Ил. Ивачковић. —

(Крај).

Свеска 45. је друга у низу Матавуљевих приповиједака, што је »Мала Библиотека« почела доносити са »Пошљедњим витезовима.« »Сврзимантија« је занимљива ствар, прича написана лако и на угодно хумористичан начин, коју ћете увијек с осмијехом на уснама читати, али ипак доста заостаје иза оних тако живо, свестрано написаних »Пошљедњих витезова«. Можда и зато, што особе нијесу чисто приморски типови, праве далматинске појаве, као онај изнурени »племенити« кајишар конте Иле Девети, и његов ускогрудни, плашљиви син Иле Десети са својим оперушаним папагајима и гадним птицама, — можда и зато, што у овој причи нема оних кривих улица с рђавом калдрмом, ни оних скоро изумрлих, хладних дво- и трокатница са широким капијама и племићским грбовима, што о некадашњем богатству и сјају својих отмених господара сањају. Ту је испричана, истина сасвим Матавуљски, само једна љубавна историја са свима неизбјежним љубавним патњама и мислима, ружама и уздасима, и са једним мало баналним, али срећним свршетком; историја, која би се свуда

могла одиграти. Но има неколико оригиналних појава: ту је дурљиви и праскави газда Петар, увијек готов да неког изгрди, да се расрди и одмах за тим помири, човјек неотесан и нешто неспретних начина, али добра срца и мека као у голуба, који стеће под папучицом своје Анице; ту је заљубљени богослов »сврзимантија« са својим сентименталним идејалом и љубавном чежњом; па бољежљиви, блазирани син газда Петров, Никола, заједно с ограниченим рођаком њиховим, Мишом, — све сами опћи типови, са згодном карактеристиком, и представљени у вјештој, лакој обради Матавуљевој.

Свеске 46. и 47. чине успомене Милоша П. Ђирковића, штампане већином у биоградској »Новој Искри«. Од шест приповиједака Ђирковићевих још је, изгледа ми, најбоље успјела прва, »Ускрс«, у којој је с пуно топлоте описано једно ускршње богослужење у тишини густе шуме и њежно представљена идила, можда и нешто сентиментална, између двоје младих. Приповијетка ова проткана је згодним описима лијепе природе. Од осталих прича у овој свесци ваља истаћи још цртицу »С Јалије«, једну, и ако не врло оригиналну, али прилично вјешто израђену слику из живота дунавских рибара, и допадљиву историју о старом мљекару Митру, наглухом, јадном сину његову са старачким лицем, и о хранитељу, старом коњу њихову, »Троје«. Не треба од ових црта и прича тражити особитих мисли, необичних осјећаја и јединствену обраду, па ће нам њихово читање пружити доста естетског уживања, јер Ђирковићев начин причања, лак и прост, ријетко да је без неког интереса и живахности. Но једно стоји: ове се приповијетке лако заборављају.

У 49. свесци је Вељко М. Милићевић превео Ги де Монасана приповијетку, »Орла«, у којој је с неком језивом вјештином описана борба једнога потамњелог ума, једнога душевно скоро покојнога човјека, што се са грозном упорношћу психичких болесника бори против своје судбине. У истој књижици дало је уредништво симпатичну биографску црту Јована Ђорђевића о Чучук-Стани. У њој има неколико занимљивих података о храброј жени Хајдук-Вељка, која је, борећи се на страни два јунака мужа за крст и слободу, »постала, по ријечима заслужнога јој биографа, од голубице соколица, од њеж-

нога дјевојчета јунакиња«. Родила се око 1797. године у Сиколу, а васпитана је заједно са својим сестрама у банатској Бијелој Цркви, гдје је носила мушке хаљине. Не много доцније уда се, на доста чудан начин, за Хајдук-Вељка. Једном покраше неки Вељкови момци међу осталима и Станине дарове, због чега ова оде Вељку на тужбу: »Господару, зар твоји момци не знају Турке убијати, него дјевојачке дарове красти?« — »Хајдук-Вељко се тргне. Овако с њиме још нико није говорио. Загледа се у лијепо, одважно дјевојче, што ту пред њим стајаше, држећи за руку своју млађу сестру. На столу пред њим стајала је хрпа златног и сребрног новца. Он заграби из гомиле, колико му у обе шаке стало, па пружи новце млађој сестри, која то прими у мисли да је то накнада за дарове. Хајдук Вељко заграби и по други пут и обаспе златном кишом Чучук-Стану. Сад сам те даривао, моја си!« рече Вељко младој тужитељици, која врисне од ужаса. Послије кратка брачнога живота, проведена у вјечној борби и непрестаном рату, одсели се она, након смрти Вељкове, у Велики Бечкерек, па у Бијелу Цркву, гдје се преуда за јуначкога побратима свога првога мужа, за грчкога хетеристу, Јоргаћа. Тек сада настаје бурњици, трзаја пун дио Станина живота, који је она већином у Влашкој проживјела, гдје је Јоргаћ био вођа тамошњих усташа и војевао против Турака; када је пак и свога другог мужа изгубила, одсели у Русију, а доцније у Атenu, гдје и имрије год. 1849. са неиспуњеном жељом да поново види своју отаџбину, Србију. Заслужни оснивач нашега Народнога Позоришта у Новом Саду уплео је неколико интересних еписода из живота Чучук-Станина, а у кратко је оцртао и борбу грчких хетериста, усташа.

Послије ове симпатичне књижице није врло пријатно говорити о приповијеткама Бранковинскога. Ова прва свеска доноси четири приповијетке мале или никакве књижевне вриједности. Бранковински хоће по што по то да је духовит, те су збуњени »Записник једног сеоског биљезника«, бесконачно развучена »Прича о Б-ском мосту« и неделикатна приповијетка „+“ (какав духовит наслов!), пуне грозно усиљена хумора, свијећом тражене хумористичне фразе и силом исцијеђене назови-духовитости. А не може се рећи да је неблаго-

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

дарне теме изабрао. Да сеоски живот са својом полуобразованом интелигенцијом, љубоморним госпођама, уображеном учитељицом и кокетном поштарком може да пружи zgodne предмете за духовите хумореске, да се о комичној канцеларијској званичности и о претјераним, отужним надгробним словима дају написати заиста шаљиве приповијетке, то су не један пут показали Нушић и Сремац, Глишић, па и Брзак. Не знам какве су остале приповијетке Бранковинскога, које »Мала Библиотека« намерава издати, али, ако нијесу боље од ових, онда би љепше било да ова прва свеска уједно у посљедња буде.

Своју погрешку, учињену издавањем приповиједака Ђ. Н. Бранковинскога, поправила је »Мала Библиотека« класичном трагедијом Виљема Шекспира, »Хамлетом«, коју је с енглескога превео пјесник »Пере Сегединца« и »Гордане«, др. Лазар Костић. Хамлетов је преводилац многе и пноврсне ствари писао; оригиналним глумама својим он је ступио у ред наших најјачих драматичара; у старије и срећније доба важио је Костић и као веома духовит, па чак и генијалан лиричар, а недавно је издао једну гломазну књигу о своме старом »певидругу« Змајовановићу. Али што га је »народном масом« и широм Српства познатим учинило, то су његови изврени пријеводи Шекспирових трагедија, и »Мала Библиотека« је добро учинила, што је његов пријевод »Хамлета« учинила приступачним. Можда не ће бити с горега исписати неколико реди из те глуме увријеђене правде и разуздане страсти, на примјер из онога знаменитога призора између Хамлета и духа убијеног оца његова.

Ја сам оца твога дух:
осуђен ноћу ићи донекле,
а дању чамит' постом огњеним,
док сва на чисто не изгоре зла,
што жив починих. Али кад бих смео
да кажем тајне своје тамнице,
најлакша би те приповести реч
расцеп'ла ум ти, смрзла младу крв;
к'о звезде би ти очи испале,
одскочили б' од главе увојци,
а свака длака усправила б' се

к'о бодље морског јежа кад је љут.
Ал' та се вечна не открива вест
од мяса ушима. — Чуј, чуј, о чуј!
Ако ти икад отац беше драг —
Освети му убијства ружни срам.

И из ових са свим случајно извађених стихова може се видјети, да Лаза Костић у својим пријеводима не претпоставља стих самом језику, и за то су његови пријеводи, и ако мјестимице мало тешко разумљиви, исправни и чисти.

У 54., 55. књижици је ушла једна трагедија у пет чинова др. Јована Суботића, »Милош Обилић«. Ово је најомиљенија српска косовска трагедија, коју све позоришне дружине, и сталне и путујуће, често дају с моралним и материјалним успјехом. Она је написана лијепо, и ако је скоро природна ствар, да су неки карактери а нарочито личности Милоша Обилића, његове жене Вукосаве, Цара Лазара итд. нешто одвише идејализовани. Можда ћемо се на овај стари, али још увијек свјеж и једар, комад још једном вратити.

Посљедња од до сада изашлих плавих књижица доноси у пријеводу Ник. Николајевића приповијетку Максима Горког, »Челкаш«. Дјетињство и младост, цио ранији живот Горког Максима, то је тужна и суморна, тешка и меланхонична елгија јада и биједи без сваке наде и препуна патње. Све шта може да загорчи живот и несносним га учини, да скрха сваку вољу и уништи сваки над, све је то искусио млади Н. М. Пешков, данашњи најснажнији писац велике Русије. На своме лутању без циља и одређене мете имао је он обилно прилика да упозна оне несретнике, оне апатичне душе, што без дома и скровишта тумарају по широким равницама свете Русије, гладујући, крадећи, падајући све ниже и ниже, те је његов оштар поглед и необично јако испољен дар посматрања проникао у суштину њихова живота и душа њихових, и Горки је пропативши и сâм све невоље њихове, заволио те несретнике, те недисциплиноване чланове друштва, који су у неједнакој борби за хљеб тако дубоко пали, јер им је недостајала она срчана снага, што смртноме даје животну равнотежу жеља и способности и тиме могућност да постигне крајњу циљ живота: срећу. Сопствени јади и ледена равнодушност си-

тих приближили су га онима, из којих је сâм изникао, и у томе и лежи унутарњи узрок, што се Горки латио да преводи пјесме Мориса Розенфелда, пјесника напаћенога јеврејскога Ghetta. — »Челкаш« је прва приповијетка Максима Горког, којом је привукао на себе опћу пажњу и ступио у ред свјетских приповједача. Његов је јунак »Челкаш« одважан и лукав крадљивац са лоповским, савијеним носом и дугим, танким прстима, у коме још није изумро сваки људски осјећај. Он краде, пије и вара свијет, јер му је то занат и животни задатак, али он је ипак више човјек, него плашљиви Гаврило, млади сељак с округлим, надувеним лицем, тупим изразом и бескрајном чежњом за новцем и само за њим, који, пошто су једне тихе, тамне, кишљиве ноћи заједно украли два ковчега свиле, у мало не убије Челкаша, кукавички, од натраг, каменом. А Челкаш му прашта.

— Хоћеш ли ми опростити, брате? Не ћеш, а? — кроз сузе запита он (Гаврило).

— Ех, друже!.. — истим плачним гласом рече Челкаш, диже се на ноге и посрну.

— Због чега? Немам ти ја ништа праштати... Данас ти мене, сутра ја тебе...

То им је философија и једини закон њихов.

И у овој је причи Горки узео своје личности из најмрачнијега дијела живота и друштва, а при описивању њихову изнио је, као обично, нагу и пуку стварност. Јер он се држи, можда и одвише, оне Гетеове ријечи:

Greift nur hinein in's volle Menschenleben!

B I L E Š K E.

KŃIŹEVNOST.

Ovijem brojem „Srd“ navršuje drugu godinu života i skromnoga rada na kniževnom i naučnom polju. Koliko je „Srd“ doprinio promicaju kniževnosti u ovijem stranama, ne pripada nama da ocijenimo, samo toliko velimo, da je ovaj list neophodno potreban, kao odjek kniževne i naučne djelatnosti na jugu. Ako do sada nijesmo potpuno uspjeli, da oko „Srda“ okupimo sve kniževnike na jugu, to treba pripisati osobitijem prilikama, u kojijem živimo. Za nastajnu godinu postarali smo, da i u tome pogledu izvršimo onaj zadatak, koji „Srdu“ pripada. Već sada možemo javiti, da će nastajne godine izaći u „Srdu“ dvije originalne poveće pripovijetke: jedna iz dubrovačkoga života XVI vijeka pod natpisom: *Osveta*; druga iz bokeškoga života od Podnopoljskoga pod natpisom: *Renesansa*. Zatim ćemo objelodaniti neštampane pjesme Iguāta Đorđića i preradu nekijeh Molierovijeh komedija.

U ovom broju svršavamo sve započete radove od ove godine, osim studije o Janu Husu i romana Daniele Cortis, koji će se nastaviti i svršiti u nastajnoj godini. Zahvaljujući svijem dosadašnjijem saradnicima na radu i zauzimanju za „Srd“, nadamo se, da nas ni unaprijed ne će zaboraviti.

* *

Na dopunu naše vijesti da je „Kniževni List“ na Cetiņu prestao izlaziti zbog trveća ljudi, koji se na Cetiņu knižigom bave, javlja nam Savo P. Vuletić, da je taj list morao prestati jedino i isključivo zbog materijalnih nezgoda.

* *

Polački kniževnik Henrik Glück u najnovijoj svojoj radni prikazao je kñaza Nikolu I. kao pjesnika. Ovoj raspravi prethodi opširan uvod o srpskoj i hrvatskoj novoj kniževnosti u opće. Osobito ističe Glück ono veliko bogatstvo pravih, narodnih tipova u srpskoj kniževnosti, dok o hrvatskoj veli, da ona ima veoma malo tih tipova, a da je gotovo cijeli kniževni rad hrvatski samo slaba jeka zapadno-jevropskih struja, koje dolaze u hrvatsku kniževnost kasno i sasvijem iskrivljeno. Između svih srpskih tipova Glücku se dopada najviše crnogorski. Pojavu kñaza Nikole I. kao pjesnika, opisao je Glück s pravim razumijevaņem i s iskrenom simpatijom.

* *

U Ietopisu Matice Srpske izašle su dvije lijepe studije o dvama srpskijem kniževnicima, s kojijem može se neko do kraja slagati ili ne slagati, ali koje za srpsku kritiku znače napredak.

Marko Car pisao je o Iubomiru Nediću; J. Skerlić o Bogoboju Atanackoviću.

Sud Marka Cara o Nediću sabrat je u ovijem recima: „Љubomiru Nediću, čovjeku probrana ukusa i rijetke obrazovanosti, pripada zasluga što je u srpsku kritiku unio lijep broj zdravih i prije néga slabo marenih, ako i ne baš originalnih ideja, i što je uvijek isticao princip, kako kritičar mora da je i sam umjetnik na peru. Rad Nedićev, naročito onaj što ga je kao književni novinar bio započeo u svom *Srpskom Pregledu*, trebalo bi da Srbi daju nastave, ispravljajući i popuńujući u nému eventualne mane i nedostatke. Ne priznavati ili čak bagatelisati taj rad, kao što se danas sa izvjesne strane radi, bila bi stvar glupa i nedostojna.“

J. Skerlić dolazi do zaključka, da je Bogoboj Atanacković poglavito interesantan, što se nalazi na granici između dvije epohe: Vidakovićeve i Igrátovićeve, ali nijednoj ne pripada. Od prve je zadržao ukus za romantičnim, a od druge je primio interesovanje za suvremeni život. Négove pripovijetke iz suvremenoga života nemogućne su i naivne. Junaci Atanackovići ugledaju se u nekoliko na junake Byronove. „Љubav prema narodu“ jednako se miješa s „Љubavlju prema ženi“. To su dva idola Atanackovićeva, koja se danas ne mogu dovesti u sklad: narod i љubaznica. Atanacković je u svoje vrijeme bio cijeńen zbog toga, što je jezikom svojijeh posljednjih pripovijedaka stajao na Vukovoj strani.

**

Stojan Novaković predao je za Letopis Matice Srpske historijsku studiju: Vaskrs srpske države, u kojoj se prikazuju prvi počeci današnje Srbije.

**

Marko Car napisao je za Letopis Matice Srpske raspravu: „Nikola Tommaseo prema Srpstvu“.

LICA.

Dr. Milan Rešetar naimenovan je na bečkoj universitatu za izvanrednoga profesora slavistike osobitijem obzirom na srpski jezik i književnost.

UMJETNOST.

Ivo knez Vojnović preradio je za pozorište u Biogradu komediju Ekvincij, koja se davala na 29. i 31. o. m.

